

TÜTENGİL'İN TOPLUM MODELİ İLE KİTAP VE MAKALELERİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALI KAYNAKÇA

İbrahim CILGA

Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Çalışma Bölümü Asistanı

I. "TÜTENGİL'İN TOPLUM MODELİ"

A. Temel Kavramlar :

Günümüzde, az gelişmiş ülkeler olgusuna toplumbilimsel yönden getirmiş olduğu açıklamalarla ilgileri çeken Tütengil, yaklaşımını Osmanlı İmparatorluğunu batıdan kurturma çabaları içinde gelişen ve Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürkçü bir ideolojik içerik kazanan "*Batılılaşma*" düşüncesi üzerine kurmuştur (*).

Batılılaşma düşüncesinden hareketle topluma bakışı Tütengil'i "*az gelişme*", "*az gelişmiş ülke olgusu*" ile karşı karşıya getirmiştir. Tütengil, az gelişme konusundaki toplumbilimsel çalışmalarında, gelişmiş batı ülkelerinin toplumbilimsel ürünlerini veri olarak almıştır. "*Az gelişmenin Sosyolojisi*" adlı çalışması gelişmiş ülkelerin "*Sömürge Sosyolojisine bir tepki niteliğindedir*"¹.

Tütengil'in toplum modelini anlayabilmek için öncelikle, çalışmalarında kullanmış olduğu temel kavramları belirlemek yararlı ola-

(*) Tütengil'in yaklaşımına temel olan Atatürkçü ideolojik içerik için bakınız : TÜTENGİL, C.O., Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak, Varlık Yay., No. 165, İst.

1) TÜTENGİL, C.O., Az Gelişmenin Sosyolojisi, Toplum Yay., Ank. 1971.

caktır. Tütengil, *az gelişme, az gelişmiş ülke, ikili yapı, kalıntılar, tortular, batıllaşma*, gibi kavramlar üzerinde durmaktadır.

Az gelişme, kavramının içerdiği olgu az gelişmiş ülkeler sorununun temelini oluşturur. Az gelişme, bir toplumda tarihsel, yapısal bölgesel ile iç ve dış ilişkiler gibi etmenlerin neden olduğu bir olaydır². Tütengil, az gelişme olgusunun bu güne değin türlü tanımlarının yapılmış olmasına rağmen, az gelişmeyi belirleyen çok sayıda etmeni aynı tanımda ele almanın güçlüğü yüzünden az gelişme olgusunun tanımını vermez (*).

Az gelişme olgusunun belirli bir toplumda somutlaşması az gelişmiş ülke kavramını doğurmuştur.

Az gelişmiş ülke nitelendirmesini Tütengil, ülke, millet ve devlet ölçütleri açısından yaparak, bu ölçütlere bağlı olarak yapılan adlandırmaları kümeler. Bu kümelendirme ışığında az gelişme olgusunun belirli bir toplum açısından adlandırılmasına ilişkin olarak (7) niteliği belirler³.

1. Az gelişme olgusu yüzyılımıza özgü yeni bir olgu değildir. Aksine daha önceki yüzyıllarda da var olan bir olgudur.
2. Az gelişme olgusunun ele alınışında temel olarak gelişmiş ülkelerin durumları bir veri olarak alınmıştır.
3. Gelişmişlik ölçütüne göre toplumları kümelendirmek bir takım sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Bir toplum başka bir topluma göre daha gelişmiş olsa bile kendisi gelişmenin sonuna varmış sayılamaz.
4. Az gelişmiş olgusu, toplumlararası yapılan karşılaştırmaların dışında, bu olguyu içeren toplumların sosyal ve ekonomik yapılarından toplumsal yaşamın her alanına dek etkileri görülen iç çelişkilerden doğmaktadır.
5. Az gelişmiş ülke olarak adlandırılan toplumlar arasında da farklılıklar vardır.
6. Az gelişme olgusuna bağlı olarak bir toplumun adlandırılmasında iç ve dış etmenlere, diğer toplumlarla olan ilişkilerine verilen ağırlığa göre adlandırma değişir.

2) TÜTENGİL, C. Orhan, *Az Gelişmenin Sosyolojisi*, s. 1.

(*) Bu konuda bakınız : Y.a.g.e., s. 124-126 arası.

3) Bu konuda bakınız : a.g.e., s. 2-3.

7. Yeryüzünde var olan tüm toplumları ekonomik, sosyal ve kültürel ölçütler açısından bir tabii tutmak güçtür.

Tütengil, az gelişme olgusuna bağlı olarak bir toplumun adlandırılmasında "az gelişmiş ülke" kavramını kullanmayı benimser⁴.

Fakat, "az gelişmeyi tek bir faktöre dayayarak açıklama"⁵ nın olanaksız olduğunu belirterek az gelişmiş ülke kavramının genel geçer bir tanımını yapmaz⁶.

Tütengil'e göre, "Temel az gelişme" olayı, iki veya daha çok (dualiste veya pluraliste) sosyal yapının karşılaşmasından doğan gerginlikler, bunalımlar, çatışmalar ve uyumsuzluklar olayıdır. Her sosyal yapı ayrı bir dünya görüşüne, değişik değer yargılarına ve gerçekleşmesini amaç edindiği kapalı bir sisteme dayanır."⁷

Bu nitelikleri içeren "az gelişmişliğin kökeninde yer alan ikili yapı"lar⁸ "içtimai ve kültürel olanlarda kurumlar ve sistemler arasında mevcut olan "çatışma" bu ülkelerin gözle görünür yanı olmaktadır.... "ilkel" ile "çağdaş" az gelişmiş ülkelerde bir arada bulunmakta, hayatın her safhasında ikili yapılar yan yana veya karşı karşıya ortaya çıkmaktadır. Feodal devrim artığı sayılması gereken bazı kurumlar da, bir geçiş döneminde bulunan az gelişmiş ülkelerde hala süregelmektedir."⁹

İkili yapıların var olduğu az gelişmiş ülkelerde "yukardan aşağıya doğru yayılan merkezi örgütle, aşağıdan yukarıya doğru biçim kazanmaya çalışan yersel örgütler bir denge kurmağa meyleder. Konu yönetim bakımından ele alınınca ortaya çıkan çatışmaları pürüzlerin çözüm yollarını anlamak için en iyi ortam olan "kasaba"yı, "kasaba insanı'nı tanımak gerekir. Bu ortamda karşılaştığımız her çatışmanın arkasında kanunla geleneksel düzen vardır. Geleneksel düzen iktisadi, içtimai ve dini bir karmaşıklık halinde, zamanın ve zeminin el verdiği biçimler altında ortaya çıkar"¹⁰.

4) Bakınız : a.g.e., s. 3-4.

5) Y.a.g.e., s. 19.

6) Bakınız : a.g.e., s. 10-11.

7) a.g.e., s. 171.

8) TÛTENGİL, C. Orhan, Temeldeki Çatlak, Çağdaş Yayınları, İst. 1975, s. 5.

9) TÛTENGİL, C.O., Ağrı Dağındaki Horoz, Çan Yayınları, İst. 1968, s. 50.

10) a.g.e., s. 50-51.

Az gelişmiş toplumlarda boyutları kişisel ile toplumsal arasında değişen düzenin kalıntıları vardır¹¹. “İnsanlararası münasebetlerde buyruk olan akıl değil, çoğu kere bulanık bir takım tortulardır. Aileler ve zümreler arasındaki geçmiş olaylar, dar ölçülerin hükme bağladığı kişisel davranışlar, başkasının ne ölmesini ne de onmasını isteyen bir komşuluk ve akrabalık anlayışı bu bulanık tortunun bazı unsurları olarak sayılabilir”¹².

Tütengil'e göre, batılılaşma az gelişmiş toplumların “çağdaş medeniyetlere yetişebilmek”¹³ için izlemeleri gereken yoldur. Batılılaşma için “insana yönelen, onu cemiyetin bir vatandaşı ve iş hayatının başarılı bir üreticisi haline getirmek amacını güden batılı-halkçı ve ülkücü tutumu”¹⁴ benimsemek gerekir. Batılılaşmak için ,az gelişmiş toplumu “batılı bir toplum haline getirecek olan değerler düzeni...”¹⁵ ancak bu tutum ile yaratılabilir.

Temel kavramlara ilişkin bu belirlemelerden sonra, bu aşamada, Tütengil'in az gelişmişliğin kökeninde yer aldığı belirttiği ikili yapılar konusunda bazı eleştirileri sıralamakta yarar vardır. İkili yapılar konusundaki bu eleştirisel belirlemeler hem kavramın kapsamına ilişkin nitelikleri ortaya koymada yardımcı olacak, hem de Tütengil'in bundan sonra bölümde işlenecek olan toplum modelini belirlemede bir basamak olacaktır.

Toplumların değişmelerini diyalektik modellerle açıklamağa çalışa düşünürlerden Marx'ın geliştirmiş olduğu “beşli toplum şeması” (ilkel toplum, köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum ve sosyalist toplum) açısından bakıldığında, pratikte, hiç bir zaman bu aşamaların ideal bir nitelikte saf olarak görüldüğü kesinlikle söylenemez. Söz gelimi, kapitalist toplum aşaması saf ve ideal halde hiç bir toplumda görülmez. Kapitalist toplum aşamasında olan toplumda hem bir önceki feodal aşamasının yapısal öğeleri, hem de kapitalist toplum aşamasından sonraki sosyalist toplum aşamasının yapısal öğeleri bir arada bulunur. Fakat kapitalist nitelikler toplumsal

11) a.g.e., s. 57.

12) a.g.e., s. 42.

13) a.g.e., s. 140.

14) a.g.e., s. 98.

15) a.g.e., s. 140.

yapıda ve ilişkiler sisteminde egemendir. Ama kapitalizm saf halde değildir.

Konuya toplumbilimsel veriler açısından bakıldığında bunun, yani saf ideal bir toplumun varlığı konusunun olanaksız olduğu görülür. Beşli şemada yer alan her toplumsal aşamada toplumsal yapı başat olan toplumsal nitelikleri içermesine karşın aynı zamanda daha önce yaşanan toplumsal aşamanın Yapısal nitelikleri yanında bir sonraki toplumsal aşamayı doğuracak olan yapısal nitelikleri de içerir. Bu sonuç, diyalektik modellerin dayandıkları, diyalektik ögesi açısından da tutarlıdır. Diyalektiğin kurallarına göre "her şey kendi zıddını beraberinde getirir ve kendi zıddını yaratır". Bu kural toplumlara uygulandığında toplumlar ya da bir toplum; kendi zıddını beraberinde getirir ve kendi zıddı olan toplumsal aşamayı yaratır¹⁶.

Bu veriler ışığında Tütengil'in ikili yapılar konusundaki açıklamalarına bakıldığında, Tütengil'in az gelişmiş topluma özgü bir nitelik olarak gösterdiği "ikili yapılar" ve "iki ayrı sistem arasındaki çatışma" gibi ögelerin aslında, sadece az gelişmiş toplumlara özgü olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Tütengil'e göre, az gelişmiş toplum yapısında görülen ikili yapılar ve iki ayrı sistem arasındaki çatışma az gelişmiş ülkelerin niteliklerindedir. Az gelişmiş toplumlarda "Sosyal alanları yarı feodal bir düzenle çağdaş yaşama isteği bir arada bulunur. Ekonomik bakımdan prekapitalist bir dünya ile kapitalist dünya zihniyeti, kurumlar ve işleyişi ise karşı karşıyadır. Kültürel alanda teokratik ve gelenekçi bir tutumun yanında rasyonalist ve layık bir anlayış vardır"¹⁷.

Tütengil'in az gelişmiş ülkelerin bir yanı olarak gösterdiği bu nitelik, tüm toplumlara özgü bir olgudur. Günümüzde, var olan toplumlar arasında ne saf bir kapitalist toplumsal yapı vardır, ne de saf

16) Bu noktada, toplumsal değişimin açıklamasında, diyalektikten hareketle "diyalektik modeller" geliştirilmesi konusunda, Toplumsal değişim ve diyalektik kavramları arasındaki ilişkiler açısından bakınız: KONGAR, EMRE, Toplumsal Değişim, Bilgi Yayınevi, 1972, s. 100 arası.

17) TÜTENGİL, C.O., Az Gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı, İst. 1966, s. 69.

bir sosyalist toplumsal yapı vardır. Sosyalist toplum aşamasında olan bir toplumda bile henüz ortadan kaldırılmamış daha önceki kapitalist toplum aşamasının sosyal ve kültürel düzeyde görülebilen kalıntıları niteliğinde olan yapısal oluşumlar vardır. Kapitalist toplum aşamasında olan bir toplumda da feodal aşamanın sosyal, ekonomik ya da kültürel kalıntıları halen yaşıyor olabilir.

Tütengil, ikili yapılar konusundaki açıklamalarında tüm toplumlara özgü olan bir toplumbilimsel gerçeği, sadece az gelişmiş toplumlara özgü bir nitelik haline indirgemektedir.

Sonuç olarak denebilir ki, ister gelişmiş olsun, ister az gelişmiş olsun, tüm toplumlarda, toplumsal yapı, saf ideal yapısal öğeleri taşımaz. Bir toplumda farklı aşamalara ait olan yapısal nitelikler aynı zaman boyutu içinde bir arada bulunabilir. Fakta her aşamada bu biraradalığa rağmen, başat olan, ya da egemen olan bir toplumsal nitelik vardır. Toplumun içinde bulunduğu aşamaya adını veren bu başat olan yapısal niteliklerdir. Tütengil'in az gelişmiş ülkelere özgü olarak saptadığı ikili yapılar olgusu tüm toplumlar için geçerli bir olgudur. İkili nitelikleri bağırmda taşımayan, ideal bir toplum yoktur. Fakat Tütengil'in bu niteliği sanki az gelişmiş ülkelere özgüymüş gibi nitelendirmesi, diğer toplumlar, yani az gelişmiş olmayan —bu tür ayrıma göre— gelişmiş olan toplumlar, ideal toplumlarımış gibi bir sonucu oluşturmaktadır. Bu da Tütengil'i toplum modelini belirlemede olsun, toplumsal değişme modelinde olsun yanlış bir temele götürmektedir. Belirlenen yanılıya bağlı olarak, gelişmiş toplumların ideal toplumlar olduğu kanısını tüm çalışmalarda vurgulamaktadır. İdeal olmayan, karmaşık yapıya sahip olan toplum az gelişmiş toplumdur. Bu bağıntı içinde, az gelişmiş toplumların değişmesi ideal toplumlara göre olmalıdır. İdeal toplum gelişmiş toplumlar olduğuna göre, gelişmiş toplumların değişmesi batılılaşma olarak belirlemektedir.

B. Toplum Modeli :

Tütengil'in az gelişme olgusuna ilişkin olarak yapmış olduğu çözümlenmeleri daha iyi anlayabilmek için onun toplum modeline bakmak gerekir.

Tütengil'in modeline veri olarak aldığı toplum az gelişmiş toplumdur. Az gelişmiş toplum modelinin egemen nitelikleri şunlardır¹⁸.

1. Az gelişmiş toplumda "iki ayrı sistem arasında çatışma" vardır,
2. Çok hızlı toplumsal değişimler vardır,
3. Az gelişmiş toplumlarda, karmaşıklık, iç içe girmişlik ve karşılıklı etkilerde görülen giriftlik tüm toplumsal yapıyı etkilemiştir,
4. Az gelişmiş toplumlarda ekonomik dışı nedenler önem kazanmıştır.

a) *Az gelişmiş toplumda "iki ayrı sistem arasında çatışma" vardır :*

Tütengil'in aralarında çatışmanın olduğunu belirttiği "iki ayrı sistem" az gelişmiş toplumun yapısını oluşturmaktadır. Az gelişmiş toplumda "yarı feodal bir düzenle çağdaş..."¹⁹ düzen yan yanadır. Feodal kalıntılarla çağdaş yapısal öğeler arasındaki çatışmalar "sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda..."²⁰ görülür. "Sosyal alanda yarı feodal bir düzenle çağdaş yaşama isteği bir aradadır. Ekonomik yönden prekapitalist dünya, zihniyeti, kurumları ve işleyişi ile karşı karşıyadır. Kültürel alanda teokratik ve gelenekçi bir tutumun yanında rasyonalist ve layık bir anlayış vardır."²¹

Az gelişmiş toplumsal sistem, farklı niteliklere sahip ve birbirleri ile çatışan toplumsal kurumlardan oluşur. Birbirleri ile çatışan kurumlar az gelişmiş toplumun bireylerini çatışan tutum ve davranışlarla örtülü bir ilişkiler sistemi içine sürükler. Bu nedenle az gelişmiş toplumun yapısı istikrarsızdır.

Çünkü, toplumsal kurumlar farklı nitelikteki yapıların ürünüdür. Bu yüzden az gelişmiş toplumlarda var olan ilişkiler ahenksiz bir niteliktedir. Az gelişmiş toplum, ikili yapıların neden olduğu çatışmalardan, ahenksizliklerden oluşan bir bütünlük içindedir. Toplum

18) TÜTENGİL, C. Orhan, *Az Gelişmenin Sosyolojisi*, s. 129-134.

19) a.g.e., s. 129.

20) a.g.e., s. 129.

21) a.g.e., s. 129.

içinde toplumsal bütünleşme oranı düşüktür. Bütünleşme az gelişmiş toplum yapısına göre nitelik kazanır. Tütengil'e göre, "Bütünleşmenin derece farkları göstermesi "çatışmayı da etkileyerek" geri kalmış olanların klasik problematiği" olan "iki ayrı sosyal, ekonomik ve kültürel sistem" arasındaki çatışmayı meydana getirmektedir. "Bütünleşme" sağlandığı ölçüde "çatışma" hafifleyecek ve ortadan kalacaktır²².

b) *Az gelişmiş toplumda "Çok hızlı toplumsal değişmeler" vardır:*

Tütengil'e göre, az gelişmiş toplum yapısı çok hızlı toplumsal değişmeler içindedir. Bu nitelik az gelişmiş toplumun çatışmalı, bütünleşmemiş ahenksiz yapısından gelmektedir.

Az gelişmiş toplumda görülen çok hızlı toplumsal değişmelerin nedenleri²³:

1. Haberleşmenin ve ulaştırmanın gelişmesi,
2. Okur-yazar sayısındaki artış,
3. Eğitim ve öğretim elemanlarındaki gelişmeler,
4. Aydınlardan kitleye doğru yayılan bilinç kazanma olayıdır.

Görüldüğü gibi, Tütengil; az gelişmiş toplumsal yapıdaki değişimin nedenlerini ekonomi dışındaki nedenlere bağlamaktadır. Kitlelerin bilinç kazanması, değişimin temel nedenleri arasında yer almaktadır. Eğitime, okuma-yazma durumuna, haberleşmeye bağlı olan gelişmeler özellikle kitlelerin bilinçlenmesi üzerinde ayrı bir neden olmaktadır.

c) *Az gelişmiş toplumda "karmaşıklık, iç içe girmişlik ve karşılıklı etkilerde görülen giriftlik" tüm toplumsal yapıyı etkiler:*

Az gelişmiş toplumda, "ikili yapılar ve bunun sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki görüntüleri "orta çağ" ile "modern çağ" aynı çevrede bir arada²⁴dır. Az gelişme olgusunun meydana getirdiği

22) a.g.e., s. 129.

23) a.g.e., s. 130.

24) a.g.e., s. 131.

bu görünümdeki toplumsal yapı, karmaşık niteliktedir. İkili yapıların neden olduğu iç içe girmişlik tüm toplumsal yapının niteliğidir. Feodal döneme ilişkin alt yapısal nitelikler, gelişmekte olan kapitalist üretim sistemi ile iç içedir. Ayrıca, kapitalist gelişmeye ait olan yapısal nitelikler, kültürel yapının yeni belirtileri ile feodal yapının kalıntıları ve tortuları karmaşık bir yapıyı oluşturur.

Az gelişmenin nedenleri yüzyıllardır biriken ve birbirleriyle kenetlenen sorunlardan doğmaktadır. Bu nedenler arasındaki karşılıklı neden-sonuç ilişkileri az gelişme olayını girift bir duruma getirmiştir²⁵.

Az gelişmiş toplumun belirtilen nitelikleri, toplumsal gelişmeyi "uzun süren bir sessizlik ve olduğu gibi kalma"²⁶ ya itmiştir. Toplumun uzun süre duran bir süreç içinde oluşu toplumun bir üsi aşamaya geçişini, değişmesini engellemiş, feodal kapitalist aşamaya geçişin gecikmesi nedeniyle sınıf olarak "burjuvazi oluşmamıştır"²⁷ Bunun yanında toplumun sınıflaşma süreci farklı sonuçlar doğurmuş, ekonomik ve toplumsal koşullar imtiyazlı sınıf ve zümrelere yol açmış, bu tür oluşumların var olan geleneksel toplum yapısını bozmasına karşın, yerine yenileri konulmamıştır²⁸.

d) Az gelişmiş toplumda ekonomi dışı nedenler önem kazanmıştır :

Az gelişmiş toplumda "yalnız ekonomi açısından yapılacak bir inceleme sadece yarım olmakla kalmaz, aynı zamanda büyük yanılgılara da yol açar. Ekonomik sorun ile demokratik, sosyolojik ve kültürel sorunlar iç içedir."²⁹ Bu nedenle, az gelişmiş topluma yönelik incelemeler diğer açılardan da yürütülmelidir.

Az gelişmiş toplumların sorunlarına çözüm yolları aranırken ekonomi dışı nedenler üzerinde öncelikle durulması zorunlu olmaktadır.

Gelişmiş toplumlarda ekonomik ve sosyal konuların öncelikle ele alınmasına karşılık, az gelişmiş toplumlarda diğer konular, söz

25) a.g.e., s. 131.

26) a.g.e., s. 131.

27) a.g.e., s. 131.

28) a.g.e., s. 131.

29) a.g.e., s. 131.

gelimi, teolojik konular öncelik kazanabilir. Gelişmiş toplumların toplumsal işleyişleri az gelişmiş toplumlarda geçerli olamamaktadır. Az gelişmiş toplumlar kendilerine özgü, gelişmiş ülkelerden ayrılan toplumsal niteliklere sahiptirler³⁰.

Tütengil, az gelişmiş ülke karşılaştırmasını yaparak aradaki farklılıkları şu biçimde tabloştürmüştür³¹.

Gelişmiş Ülkelerde	Az gelişmiş ülkelerde
Özel Teşebbüs	Devlet
Yeni buluşlar ve teknikler	Modası geçmiş teknikler
S/N Arz/Talep	S/N Talep/Arz

Tütengil'in geliştirdiği karşılaştırmaya göre :

1. Az gelişmiş toplumda "devletin" etkinliği özel teşebbüse göre daha fazladır.
2. Az gelişmiş toplumda modası geçmiş teknikler, yeni buluşlara ve tekniklere göre daha yaygındır.
3. Az gelişmiş toplumda talep arzı belirler. Az gelişmiş toplumun tüketim eğiliminin yoğun oluşu, piyasada talebe arzı belirleyen bir etmen niteliğini kazandırır. Bu nedenle "az gelişmiş ülkelerde ekonomik mekanizma insanların satın alma gücünü arttırıp talep yaratmak suretiyle harekete geçirilebilir."³² Tütengil, az gelişmiş toplum ekonomisinin bu niteliğini bir "kısır döngü" olarak belirler. Bu kısır döngü, dış ekonomik az gelişmiş toplumda, toplumun gerçek gereksinmelerini karşılamayan, tüketim eğilimini arttırıcı alanlarda yatırıma yönelimleri ile toplum içinde oluşan sermaye birikimlerinin tüketim alanlarına harcanması gibi olumsuz sonuçlar doğurur³³.

30) a.g.e., s. 132.

31) a.g.e., s. 132.

32) a.g.e., s. 133.

33) a.g.e., s. 133.

e) *Toplum Modelini belirleme açısından az gelişmenin nedenleri :*

Tütengil'e göre, içinde bulunulan coğrafik konum, ırksal ve dinsel nitelikler, tarihsel nedenler bir toplumun az gelişmesinde etkili olabilirler. Az gelişme olayı, karmaşık niteliklerin sonucu ortaya çıkar. Her az gelişmiş ülkenin yaşadığı tarihsel koşullar, ortaklaşa öğelerin yanı sıra, kendine özgü nitelikleri olan toplumsal yapılar ortaya çıkarır³⁴.

Bir toplumun az gelişmiş olarak nitelendirilmesi için belirli ölçütler açısından o topluma bakmak gerekir. Tütengil, bu ölçütleri az gelişmiş toplumu gelişmiş toplumdan ayıran temel nitelikler olarak belirler³⁵.

Tütengil, az gelişmişlik ölçülerini belirtirken, kendisinin geliştirmiş olduğu toplum modelinin de genel yapısal öğelerini tanımlamış olur. Tütengil, az gelişmiş topluma özgü nitelikleri belirleyen ölçütleri; Sosyo-kültürel, ekonomik ve sosyal yapı bakımından olmak üzere üç başlık altında sayar.

Sosyo-kültürel bakımdan, az gelişmiş toplumu belirleyen ölçütler³⁶ :

- a. Beslenme yetersizliği,
- b. Okur-yazar olmama,
- c. Kadının farklı statüsü,
- d. Çocukların çalıştırılması,
- e. Sağlığı korumada yetersizlik,
- f. Ulusal bütünlüğün zayıflığı ile,
- g. Bilinçlenmenin hız kazanmasıdır.

Ekonomik bakımdan, az gelişmiş toplumu belirleyen ve aynı zamanda az gelişmiş toplum modelinin ekonomik öğelerinin niteliğini belirleyen ölçütler³⁷ ise;

34) Bu konuda bakınız : TÜTENGİL, C.O., Az Gelişmeni nSosyolojisi, s. 11-19.

35) Bakınız : a.g.e., s. 33-34.

36) a.g.e., s. 34-61.

37) a.g.e., s. 10.

- a. Gizli ve işsizliğin yoğunluğu
- b. Enerji tüketiminin azlığı,
- c. Ortalama milli gelirin düşüklüğü,
- d. Sınırlı bir sanayileşmenin olması,
- e. Ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelere bağlılık,
- f. Şişkin bir ticaret kesiminin varlığıdır.

Sosyal yapı bakımından, az gelişmiş toplumu belirleyen ölçütler³⁸ de;

- a. Nüfusun yoğun bir yapıya sahip oluşu,
- b. Tarımda uğraşanların çokluğu,
- c. Orta sınıfın zayıflığı,
- d. Demokratik kurumların yokluğu ve otoriter yönetim eğilimi ile,
- e. Geri kalmış sosyal yapılarıdır.

f) *Kır/Kent Ayırımı :*

Tütengil, az gelişmiş toplum modelini belirlerken, toplumsal yapıyı belirlemede kır/kent ayırımından yararlanır. Tütengil'e göre; "Bir topluma yaklaşma ve onu inceleme, ikili bir sınıflamaya varan ikili bakış açısını..."³⁹ gerektirir.

Tütengil, bu bakış açısı ile yöneldiği az gelişmiş toplumda yapmış olduğu kırsal/kentsel ayırımını; iş-güç biçimleri, dünya görüşü, dayanışma ve örgütlenmeyi etkileyen nüfus ölçütleri açısından ele alır⁴⁰ "Kırsal/kentsel ayırımı, iktisadi faaliyetin niteliği işbölümü ve dayanışma biçimleri, sosyal örgütler, toplumun bir minyatürü olan ailenin yapısı işleyişi, dünya görüşü açılarından iki toplum yapısını ortaya koymaktadır."⁴¹ Tütengil, kırsal/kentsel ayırımına bağlı olarak kırsal yapının ve kentsel yapının ayrı ayrı niteliklerini belirler.

"Kırsal" kavramı ile nitelendirilen toplumsal yapı şu niteliklere sahiptir:⁴²

38) a.g.e., s. 95-124.

39) TÛTENGİL, C. Orhan, Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, Gerçek Yayınevi, 10 0Soruda dizisi, İstanbul 1975, s. 8.

40) Bu konuda bakınız : a.g.e. ,s. 8-9.

41) a.g.e., s. 10.

42) ?

- a) Tarımsal faaliyetler ağırlıktadır,
- b) Mekanik işbölümü vardır,
- c) Cemaat ruhunun canlı tutuğu bir dayanışma ve sosyal örgütler vardır,
- d) Ailenin geniş ölçüde etkilediği gelenekçi bir dünya görüşü vardır.

“Kentsel” kavramı ile nitelendirilen toplumsal yapı ise şu nitelikler içindedir:⁴³

- a) Sanayi ve hizmetler ağırlıktadır,
- b) Organik iş bölümü vardır,
- c) Sosyal örgütlemeye dayalı, dayanışma biçimleri vardır.
- d) Sosyal örgütlemeye dayalı dayanışma biçimleri aileyi arka plana iterek yenilikçi dünya görüşünü beslemektedir.

C. Tütengil'in Toplum Modeline İlişkin Değerlendirme :

Tütengil'in toplum modeli az gelişmiş toplum modelidir. Fakat, toplum modelinin belirlenmesi sürecinde az gelişmiş toplum modelinin nitelikleri, diğer toplumlardan ayrılan yanları somut ve açık olarak saptanamamıştır. Tütengil'in az gelişmiş toplum modelinin egemen nitelikleri olarak belirlediği nitelikler, bir bakıma, tüm toplumlara özgü niteliklerdir. Tütengil'e göre, az gelişmiş toplumda iki ayrı sistem arasında çatışma vardır. Fakat bir toplumda iki ayrı sistemin oluşu tüm toplumlara özgü, toplumbilimsel bir nitelik değildir. Tütengil'in ikili yapılar olarak belirlediği yan tüm toplumlar için geçerlidir. Hiç bir toplum yapısal olarak, saf, homojen bir nitelik göstermez. Her toplumda, içinde bulunulan aşamada, hem toplumun egemen yapısal nitelikleri vardır, hem de daha önce yaşanan evrenin kalıntıları olan yapısal nitelikleri vardır. Diğer bir deyişle, bir toplumda çağdaş ve geleneksel öğeler bir aradadır. Bu nedenle çatışma her toplumun bünyesinde vardır. Çatışma sadece az gelişmiş toplumlara özgü değildir. Her hangi bir, gelişmiş toplumda da toplumsal sistem de farklı niteliklere sahip ve birbirleriyle çatışan toplumsal kurumlar vardır. Çatışma, Tütengil'in belirttiği gibi bir istikrarsızlık belirtisi değildir. Bir toplumda çatışmanın oluşu, aksine, toplumun istikrarlı ve devingen bir yapıya sahip oluşunun so-

43) ?

mut delilidir. Tütengil az gelişmiş toplumda var olan ilişkilerin ahenksiz olduğunu vurgular. Toplumbilimsel olarak, bir toplum içinde ahenksizliğin olması doğaldır. Aksine ahenkliliğin görünümü toplumbilimsel açıdan doğru olmayan bir olgudur. Toplumsal yapıdaki farklılıklar yapıyı ve ilişkiler sistemini ahenksiz bir düzeyde geliştirir. Ama bu ahenksiz devingen bir toplumsal yapının göstergesidir. Toplumbilimsel olarak çatışmanın ortadan kalkması söz konusu değildir. Tütengil, toplum modelini belirlerken sanki, az gelişmiş toplum, bu niteliğinden kurtulursa, çatışma ortadan kalkar gibi bir izlenim vermektedir. Çatışma her toplumda vardır. Toplumsal yapıdaki değişmelerin oluşumu bir ölçüde bu çatışmalara dayanır. Değişme sonucu da yeni aşamada, yeni çatışmalara vardır.

Az gelişmiş toplumun niteliklerini belirlerken Tütengil, “az gelişmiş toplumda çok hızlı toplumsal değişmelerin” olduğunu belirtir. Toplumsal değişimin hızlı ya da yavaş oluşu tüm toplumlar için söylenebilecek bir niteliktir. Bu tamamen, gelişmiş ya da az gelişmiş olsun bir toplumun değişme sürecinde içinde bulunduğu koşullara bağlıdır. Tütengil’in belirttiği gibi, toplumsal değişimin çok hızlı bir nitelikte az gelişmiş toplumlarda görüldüğü düşüncesi sadece az gelişmiş toplumlara özgü bir nitelik olamaz. Ayrıca, haberleşme ve ulaştırmanın gelişmesi, eğitim ve öğretim alanlarındaki gelişmeler, aydınlardan kitleye doğru yayılan bilinç kazanma olayı bir ölçüde gelişmiş toplumlarda da görülebilecek göstergelerdedir. Aslında burada yapısal farklılıklara göre bu göstergelerin farklı nitelikler taşıdığını, işlevlerin farklı olduğunu vurgulamak daha yerinde olur.

Yine, az gelişmiş topluma özgü olarak, nitelendirilen, karmaşıklık, içiçe girmişlik ve karşılıklı etkilerde görülen giriftlik, toplumbilimsel açıdan bakıldığında, gelişmiş ya da gelişmemiş olsun tüm toplumlarda görülebilen bir yandır. Bu yan, daha önce belirtildiği gibi toplumsal yapıdaki farklılıkların var olan ikili yapıların bir sonucudur ve bu da tüm toplumlara özgü olabilir.

Tütengil’e göre, az gelişmiş toplumlarda ekonomi dışı nedenler önem kazanmıştır. Tütengil’in bu belirlemesi, diğer niteliklere ilişkin olarak yaptığımız eleştiriler gibi, yine sadece az gelişmiş toplumlara özgü bir olgu değildir. Bir toplumun yapısı içinde yer alan her öge, kurum, toplum içinde belirli bir ağırlığa ve yere sahiptir.

Toplumun ekonomisi, sosyal yapısı, kültürel yapısı, eğitim, hukuk, din, demokratik nitelikler v.b. toplum içinde belirli bir yere ve görelî bir ağırlığa sahiptirler.

Toplumbilimsel yaklaşımlarda, bir toplum bir bütün olarak ele alınır. İster gelişmiş olsun, ister az gelişmiş olsun toplumsal yapı, toplumsal sorunlar belirlenirken her toplumsal ögenin ya da kurumun yeri ve karşılıklı etkileşimleri saptanmaya çalışılır. Fakat toplumbilimcinin çalışmasına verdiği açı ya da yaklaşım, bu toplumsal ögelere verilecek ağırlığı ve önceliği belirler. Bu tüm toplumlara yaklaşıırken geçerli bir niteliktir.

Sadece az gelişmiş toplumların sorunlarına değil, gelişmiş ülkelerin de sorunlarına ve çözüm yollarına bakarken tüm toplumsal yapıyı oluşturan ögelere bakmak kaçınılmazdır. Toplumsal yapıların farklı oluşu nedeniyle, her toplumun kendine özgü bir toplumsal işleyişinin olması doğaldır. Tütengil bu noktadan bir belirleme yapmakta fakat, az gelişmiş toplumsal yapı içindeki toplumsal işleyişe ayrıntılı olarak bakmamaktadır.

Tütengil, az gelişmiş ve gelişmiş ülkeleri karşılaştırarak bazı sonuçlara varmaktadır. Bu sonuçlara göre, az gelişmiş toplumda devletin etkinliği özel teşebbüse göre daha fazladır.

Bu açıdan konuya bakıldığında hemen akla şu nokta gelmelidir; Devletin ya da özel kesimin etkinliği konusu az gelişmişlik olgusuna bağlı bir olay değildir. Bu olgu tamamen o toplumun, toplumsal sisteminin niteliklerine kapitalist toplum ya da, söz gelimi, sosyalist toplum oluşuna bağlıdır. Az gelişmiş toplumlarda devletin etkin oluşu bir bakıma özel sektörün, yani kapitalistlerin gelişme düzeylerinin düşüklüğündendir. Devlet, kapitalist bir uygulamayı yürütüyor, özel sektörü geliştirici önlemlere özellikle özen gösteriyor olabilir. Tütengil, az gelişmiş toplumdaki sınıflaşmayı bir ölçüde doğru olarak vermektedir. Tütengil'e göre, az gelişmiş toplumda değişimin niteliği gereği, burjuvazi oluşmamıştır.

Tütengil'e göre, az gelişmiş toplumda talep arzı belirler. Tüketim eğilimi yoğundur. Az gelişmiş ülkelerde ekonomik mekanizma insanların satın alma gücünü arttırıp talep yaratmak eğilimindedir. Tütengil'e göre bu nitelikler bir anlamda kısır döngüdür ve dış ekonomik güçlerin bir etkisidir. Fakat, bu açıdan haklı olmasına rağmen,

tüketim toplumu olma niteliği sadece az gelişmiş toplumlara özgü bir nitelik değildir. Gelişmiş ülkelerde kendi toplumları içinde tüketim eğilimini hızlandırıcı önlemlere yönelebilirler. Bu pratikte gözlenebilen bir olgudur.

Bu aşamaya kadar görülmektedir ki Tütengil, az gelişmiş toplumlara bakarken toplumbilimsel verilerden hareketle bazı nitelik belirlemelerine yönelmekte ve bu niteliklerin, aslında tüm toplumlar için geçerli nitelikler olmasına rağmen, sadece az gelişmiş ülkelere özgü olarak göstermektedir. Tütengil'in yaklaşımında şu boyut eksik kalmaktadır. Toplumbilimsel veriler ışığında saptanan, genel olarak diğer toplumlarda da gözlenebilecek nitelikler, az gelişmiş toplumlarda nasıl bir yapısal öge olmakta, ne gibi işlevler oluşturmaktadır. Ya da ne gibi işlevler oluşturamamaktadır. Bu konuların Tütengil'de eksik kaldığı görülmektedir.

Tütengil'e yönelik olarak belirtilecek bu eleştirilere rağmen, Tütengil'in toplum modelini belirleme açısından, az gelişmenin nedenlerini saptaması açısından yararlı olmuştur. Tütengil, az gelişmenin nedenlerini, sosyo-kültürel, ekonomik ve toplumsal yapı bakımından belirlerken, toplum modelinin yapısal niteliklerini ve yapısal sorunlarını da belirlemektedir. Tütengil'in modelini belirlediği toplumda, beslenme yetersizliği, okur-yazar oranının düşüklüğü, kadının erkeğe göre aynı haklara sahip olmaması, çocukların çalışması, ulusal bütünlüğün zayıflığı, bilinçlenmenin hız kazanması, gizli ve açık işsizliğin yoğunluğu ortalama milli gelirin düşüklüğü, sanayileşmenin geriliği, gelişmiş ülkelere ekonomik bağımlılık, Ticaret kesiminin şişkinliği, nüfus yoğunluğu, tarımla uğraşanların çokluğu, ortasınının zayıflığı, demokratikleşme sürecinin geriliği egemen niteliklerdir.

Ayrıca, kırsal ve kentsel yapı ayrımları da çizilen toplum modelinin niteliklerini belirlemede yardımcı olmaktadır. Az gelişmiş toplum modelinin kırsal ve kentsel nitelikler bir arada görülür. Kırsal yapıda, tarımsal faaliyetler ağırlıktadır. Mekanik iş bölümü vardır. Cemaat yapısı egemen olduğu için geleneksel dayanışma ve sosyal örgütler vardır. Geleneksel aile biçiminin geniş ölçüde etkilediği gelenekçi bir dünya görüşü vardır. Kentsel yapıda ise sanayi ve hizmetler ağırlıktadır, organik iş bölümü vardır, toplumsal örgütlenmeye dayalı bir örgütsel dayanışma vardır. Aile bölünmüş, çekir-

dek aile gelişmiş, aile dışındaki kurumlar toplumda daha etkin rol oynamağa başlamışlardır. Tütengil, bu kırsal ve kentsel ayırımını yapıp, yapısal öğeleri sıralamasına rağmen, az gelişmiş ülkelerde bu ayırımının nasıl kristalleştiği konusuna eğilmemiştir.

Aslında tüm toplumlar için kırsal ve kentsel ayırımı yapılabilir. Yapı içinde yer alan kentsel ve kırsal nitelikler tanımlanabilir. Toplum ister gelişmiş, ister az gelişmiş olsun, o toplumun yapısı kırsal ve kentsel kavramları açısından incelenebilir. Ama bir toplum modelini oluştururken önemli olan o toplumun, yani az gelişmiş toplumun içinde bulunduğu aşamada, kırsal ve yapısal öğeler nasıl bir nitelik gösterir? Yapı içinde görece ağırlıklar nedir? Yapının değişimine etkileri nasıldır? gibi sorunların yanıtlarının verilmesi gerekir.

Buraya kadar değerlendirilen, Tütengil'in toplum modeli, görüldüğü gibi sadece az gelişmiş toplumlara ait olmayan konuları da bağrında taşımaktadır.

Tütengil'in toplum modeli belirlemesi içerik olarak tam ve az gelişmiş toplulukların tüm yanlarını kapsayan, açıklığa çıkaran bir model olmamaktadır.

Bu model geliştirmenin yarattığı sınırlamalar yanında, modelin kapsamının sistematik olarak ortaya konuluşunun eksik oluşundan da ileri gelmektedir.

II. KİTAP VE MAKALELERİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALI KAYNAKÇA

A. Kitaplar :

1945, *Ziya Gökalp Bibliyografyası*. İŞ Türkiye Felsefi, Harsî ve İctimai Araştırmalar Merkezi Kitapları Seri: 8, s: 17, İstanbul.

Çalışmada, Tütengil "Bir Kaç Söz" başlıklı bölümde Gökalp'ı kısaca tanıttıktan sonra, kaynakça ile ilgili bazı bilgiler vermektedir.

Kaynakçada Ziya Gökalp'ın "İlmi İctima Dersleri, 1913", "İlmi İctimai Dini, 1913", "Kızıl Elma, 1330", "İlmi İctimai Hukukî 1913", "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, 1918", "Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı, 1918", "Yeni Hayat, 19618", "Altın Işık, 1923", "Türkçülüğün Esasları, 1923", "Türk Türesi, 1923", "Doğru Yol,

1923", "Türk Medeniyeti Tarihi, 1925" gibi kitapları açıklamalı olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca, kaynakçada, "Genç Kalemler", "Türk Yurdu", "Altın Armağan", "Halka Doğru", "Türk Sözü", "İslam Mecmuası", "İktisadiyat Mecmuası", "Millî Tettebbüler Mecmuası", "Harp Mecmuası", "Darülfunun Edebiyat Fakültesi Mecmuası", "Muallim", "İçtimaiyat Mecmuası", "Yeni Mecmua", "Şair", "Genç Yolcular", "Küçük Mecmua", "İlim, Fen, Felsefe Tettebbuatı Mecmuası" ile "Cumhuriyet" Gazetesinde çıkmış olan makaleleri yer almaktadır. Bunun yanında Ziya Gökalp'le ilgili olarak yazılmış diğer eserler de çalışmanın son bölümünde yer almaktadır.

1948, *Köy Enstitüsü Üzerine Düşünceler*, Berksoy Basımevi, İstanbul.

Tütengil'in Keirtepe (Lüleburgaz) Köy Enstitüsü öğretmeniyken hazırlayıp kendi bastırıldığı bir kitapçıktır. Enstitülerin kimi özelliklerini belirtip buldukları yerleri gösterir. Kitapçığın dış kapağında, yazarın hazırlanmakta olan kitapları arasında *Çoban ağlıyor* adlı bir öyküler kitabı da bulunduğu duyuruluyorsa da bu kitap bılmamıştır.

1949, *Ziya Gökalp Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*, İ. Ü. İktisat Fakültesi İçtimaiyat Enstitüsü Yayınları: 13, İstanbul.

Yazarın Yedirtepe Köy Enstitüsünde toplumbilim öğretmeniyken hazırladığı bu kitap, Dr. Orhan Tuna'nın bir önsözünden sonra, iki bölümden oluşur. Kaynakçada ilkin Gökalp'in yazdıkları (kitap ve broşürleri, dergi ve gazetelerdeki yazı ve manzumeleri, ölümünden sonra yayınlanan yazıları), daha sonra onun için yazılanlar (bağımsız yapıtlar, söz konusu edildiği kitaplar, gazete ve dergilerde çıkan yazılar, yabancı dillerdeki yayımlar) gösterilmiş, son sayfada bir ek olarak da ölüm döşegindeyken "Cumhuriyet" gazetesinde yazılanlarla ölümünden sonra eşine Atatürk'ün çektiği başsağlığı telgrafının metni konulmuştur. Kaynakça, Tütengil'in İstanbul Üniversitesinde öğrencilik yaptığı yıllara ait çalışmalarının malzemesine dayandığından, 1944 yılından sonraki yayımlar yakından izlenememiş; kimi eksiklerle yanlış ve kusurların düzeltilmesi gelecek çalışmalara bırakılmıştır; bunu, baştaftaki "Kısaltmalar" sayfasında kendisi de belirtmektedir. Nasıl, ki Tütengil ileriki yıllarda bu konunun ardını bırakmamış, buna boyuna eklemelerde bulunmuştur.

1954, *Prens Sabahattin*, Geçit Yayını, İstanbul.

Tütengil, "Önsöz"de Prens Sabahattin'in yaşamı ve Türk Toplum bilimindeki yerini belirledikten sonra, "Giriş"de "Tanzimat'tan 1908'e Doğru" başlığı altında Sabahattin'in bu süreçte ilişkin görüşlerini sergilemektedir. "Reform İhtiyacı" bölümü ise Osmanlı Toplum Yapısı ve değişme konuları açısından Prens Sabahattin'in görüşlerine ilişkin değerlendirmeleri içermekte ve bir kaynakça yer almaktadır.

Sonraki bölümlerde ise Prens Sabahattin, "Aile Çevresi", "Fikri Hazırlığı", "Siyasi Aksiyon Gayesi", "Fikirleri", "Faaliyetini Durduran Engeller", "Tesirleri" ve "Tenkit ve Netice" gibi başlıklar altında incelenmektedir. Sonuçta "Prens Sabahattin için ek Bibliyografya" yer almaktadır.

1954, *Diyarbakır Basım Tarihi Üzerine Notlar*, (Gazetelerle Dergiler 1869-1953) İ. Ü. İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü, İstanbul.

"Her alanda memleketi tanımağa, bunun içinde monografi çalışmalarına geniş yer vermeğe mecburuz. Meselelere terkipçi bir gözle bakabilmek, bütününi kavrayıp kesin sonuçlara varmak, cemiyet mozayigini meydana getiren küçük parçaları yakından inceleyip tanımakla gerçekleşebilir "görüşünde olan Tütengil, Diyarbakır yöresinde 1869-1953 yılları arasında yayınlanmış olan gazeteleri monografik olarak incelemektedir. Çalışmada, "Diyarbakır", "Peyman 325", "Dicle", "Mücahid", "Diyarbakır'de Dicle", "Yeni Dicle", "Yeni Dicle", "Halk Sesi", "Yeni Yurt", "Diyarbakır", "Halkın Dili", "İç-Oğuz", "Yeni Şark", "Şark Postası", "Demokratik Güven", "Yeni Dicle", "Sesleniş", "Ümmid", "Kelek", "Yeni Yurt" gazeteleri ile "Kevkeb Medinho", "Şifuro", "Küçük Mecmua", "Yeni Hilal", "Talebe Mecmuası", "Gençler Evi", "Dicle Kaynağı", "Diyarbakır Kliniği", "Karacadağ", "Yeni Klinik", "Birliğin Sesi", "Lise", "İç-Oğuz", "Dicle", "Ziraat Bilgileri", "Çizgi", "Tıp Gecesi", "Kara Amid", "Fen Dergisi" gibi dergiler incelenmektedir.

1956, *Montesquieu'nün Siyasi ve İktisadi Fikirleri*, İstanbul.

Kitap, Tütengil'in doktora tezidir. 1957 yılında Türk Dil Kurumunun Bilim ödülünü kazanmıştır. "18. Yüzyıl Fransız Felsefesi ve Montesquieu", "Montesquieu'nün Siyasî Fikirleri", "Hükümet Şekil-

leri”, “Hükümetlerin Dayandığı İlkeler”, “Hükümetlerin Bozulması”, “Hükümetlerin En İyisi”, “Siyasi Hürriyet”, “Kuvvetler Ayrılığı”, “Kölelik Sorunu”, “Savaş Hakkı”, “İktisadi Fikirleri” ile “Montesquieu ve Türkiye” açılarından Montesquieu incelenmektedir.

1961, *Gazete ve Dergileri İnceleme Metodu*, İ. Ü. İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü, İstanbul.

“Türk fikir gazeteciliğinin 100. yılı münasebetiyle...” Tütengil, Türk Basın Tarihinin henüz yazılmamış olduğunu belirterek, bunun için ön çalışmaların yapılmasına değinmekte ve gazete ve dergiler üzerine yapılacak sistemli araştırmalar için bir “teknik” oluşturmaktadır.

“Konunun özelliği icabı, monografi metodunu basın meselesine uygulamak faydalı olacaktır “görüşünde olan Tütengil, geliştirdiği *Gazete ve Dergilerin incelenmesi için sorular*”la gazete ve dergiler üzerine monografiler hazırlanmasını önermektedir.

Geliştirdiği sorular, “Gazete ve Dergiler ile ilgili Bilgiler”, “Sahip ve İdarecileri, devamlı yazarları ile ilgili Bilgiler”, “Gazete veya Derginin İçindeki Bilgiler”, “Basın Hayatımızdaki Yeri” ile “Basın Tarihimizdeki Yeri” konuları açılarından düzenlenmiştir.

1961, *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye'nin Karayolları*, Elif Yayınevi, İstanbul.

Tütengil'in Doçentlik Tezi olan çalışmada, Türkiye ölçeğinde, yolun toplumsal ve ekonomik etkileri incelenmektedir. Yolun toplum yaşamındaki yeri kuramsal olarak belirledikten sonra konuya nasıl yaklaşılacağı saptanmakta ve “Anadolu'nun Yollarıma Toplu Bir Bakış” yapılmaktadır.

“Türkiye'nin Karayolları, Demiryolları ile Bağlılığı” konusu; “Karayollarımızın Bugünkü Durumu”, “Yol Siyasetimizin Hedefleri” ve “Karayolları ile Demiryolları Arasında İşbirliği” açılarından incelenmektedir.

Yol, daha sonra ekonomik, toplumsal ve uygulamalı toplum-bilim ölçeklerinde ele alınmaktadır. Ekonomik açıdan; “Yol ve Ziraat Çalışmaları”, “Yol ve Sanayileşme”, “Taşıtlardaki Çoğalma”, “Taşımada Ucuzluk ve Neticeleri” ile “Petrol İstihsalı” konuları tartışılmaktadır. Toplumsal açıdan; “İçtimai Değişmeler”, “Yol Siyaseti ile ilgili Eğitim ve Öğretim”, “Yolların Gelişmesi ile Trafik Ka-

zaları”, “Yol ve İskân” ve “Köy ve Şehir Münasebetleri” gibi konulara değinilmektedir. Uygulama açısından ise; “Adapazarı”, “Mersin” ve “Namrun” yöreleri açısından alana dönük veriler ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

1962, *Türkiye’de Bölge Basımı ve Diyarbakır Gazeteciliği*, İstanbul.

Diyarbakır’da yayınlanmış olan gazetelere ilişkin bir incelemenin ürünü olan çalışmada, belirli bir “Bölge Basımı” anlayışına varılarak, örneklere dayalı bilgiler verilmektedir. Diyarbakır gazeteciliği konusundaki incelemeleri Tütengil’i Türkiye’de bölge basımı konusunda belirli bir birikime götürmektedir.

1963, *Köyden Şehire Göç Meselesi*, İ. Ü. İktisat Fak. Türkiye’de Köy ve Şehir sosyolojisi Merkezi Yayımı, No: 4, İstanbul.

Batıda “Sanayi ihtilali ile birlikte Batı Avrupa ülkelerinde şahidi olduğumuz şehirleşme hareketleri, başka bir deyişle köyden şehire göçler, şimdi de az gelişmiş ülkelerin özelliklerinden biri haline almış bulunuyor.” diyen Tütengil, önce az gelişmiş ülkelerin genel görünümü ile ilgili sayısal verileri sunduktan sonra, “Türkiye’de köyden şehre göçün sebeplerini, “Nüfus Artışı”, “Tarım Yapılan Topraklar”, “Traktör, Tarımda Makineleşme” açılarından incelemektedir. “Mesken Meselesi”, “Ailenin Yapısında Meydana Gelen Değişmeler” ve “Sosyo-Ekonomik Durumlar” gibi konular ayrıca işlenmektedir.

1964, *Ziya Gökalp Üzerine Notlar*, Varlık Yayınevi, genişletilmiş yeni bası, İstanbul.

Kitap, Tütengil’in daha önce değişik yerlerde yayınlanmış olan makalelerinden bir derleme niteliğindedir.

Çalışmada, “Ziya Gökalp’in Hayatı”, “Diyarbakır Gazetelerindeki ilk imzaları”, “Yazılarında Kullandığı Değişik İmzalar ve Takma Adlar”, “Gökalp’in Samlan İki Şiir”, “Ağa Kimdir?”, “Ziya Gökalp ve Dil Meselesi”, “Ziya Gökalp ve Kadın Hakları”, “Beş Şiir”, “İktisadi Meseleler Karşısında”, “Geç Kalmış Bir Reform Üzerine” “Bütün Şiirleri”, “Ziya Gökalp’in Yayınlanan İlk yazısı”, “Ziya Gökalp Müzesi”, “Yeni Harflerle Basılmış Olan Kitapları”, “1956 Yıllarında Ziya Gökalp” gibi konular yer almaktadır.

1965, *Doktor Rıza Nur Üzerine Üç Yazı - Yankılar - Belgeler*, Üçler Yayını, Ankara.

Tütengil'in bu çalışmasında, Rıza Nur'un üç ayrı yazısını inceleyen makaleleri yer almaktadır.

İlk yazı, "Doktor Rıza Nur'un "Ritisch Museum" daki Yazma Eserleri" üzerinedir. Daha önce bu bölüm, makale olarak "Kitap Belleteri, 1 Ekim 1963, S: 4 (28), s. 3-5" de yayınlanmıştır. Makalede, Dr. Rıza Nur'un "Birinci Şiir Kitabıma Dercedilmemiş olan Şiirlerim", "Türkiye'nin yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı", "Şiirlerimden ve Nesir Makalelerimden Bir Kaçı" ve "Hayat ve Hatıratım" adlı Eserleri tanıtılmaktadır.

İkinci yazı, "Gizli Kalmış Önemli Bir Belge"dir. Bu makalede Türkiye'nin yeni baştan ihyası ve Fırka programı incelenmiştir. Üçüncü yazı "Rıza Nur'un Kişiliği"dir. Çalışmanın son bölümünde ise, bu üç yazının daha önceden yayınlanması ile oluşan yankılar yer almaktadır.

1966, *Az Gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı*, İstanbul.

Tütengil'in bu kitabı, "Az Gelişimin Sosyolojisi" kitabına temel teşkil eden bir ön çalışma niteliğindedir.

Kitapta, az gelişmiş ülke konusu, önce "Az gelişmiş Ülke Kavramı" açısından incelenmektedir. Az gelişimin ölçüleri; toplumsal, kültürel, ekonomik ve yapısal ölçüler açısından belirlenmektedir. Az gelişmiş ülkelerin yeryüzüne dağılımlarına değinildikten sonra, az gelişimin nedenleri üzerinde durulmaktadır. Az gelişimin nedenlerini; coğrafik, yer, ırk, din, tarihsel etmenler olarak inceleyen yazar, daha sonra, büyük sanayi öncesi Avrupa ülkeleri ile Az gelişmiş ülkeleri karşılaştırmaktadır. "konunun karmaşıklığı, özelliği ve önemi" adlı ana başlık altında Tütengil, az gelişme olayına sosyolojik, ekonomi dışı, sosyal ve kültürel koşullar açısından yaklaşmakta, sosyal yapıyı değiştirecek reformlara duyulan gereksinmeyi belirlemekte ve konunun önemine değinmektedir. "Sosyal yapı sorunları ve çözüm yolları" dahı ana başlık altında ise yazar, çözüm için yollar önermekte, demografik yol, insangücü sorunları, köyden şehire göç, Türkiye'de göçün nedenleri ve ortaya çıkan sorunlar açısından belirli görüşlerini sunmaktadır. Kitabın sonunda, az ge-

lişmiş ülkeler konusu ile ilgili bir kaynakça, konu dizini ve son söz ile birlikte yazarın yayımlanmış kitapları adlı bölüm yer almaktadır.

1966, *Diyarbakır Basını ve Bölge Gazeteciliğimiz*, bazı eklerle yeni bası, İstanbul.

Kitap, Tütengil'in bu konuda 1962'de yayınlanmış olan kitabının yeni baskısıdır. Bazı eklerle bu kitap konuyu 1960 yılına kadar getirmektedir. Çalışmada, Diyarbakır'da yayınlanmış olan gazeteler, dergiler ve basımevleri sunulduktan sonra, bölge gazeteciliği konusunda çıkmış olan dokuz ayrı yazıya "Ekler" bölümünde yer verilmektedir.

1967, *Köy Sorunu ve Gençlik*, Türkiye Milli Gençlik Teşkilâtı, İstanbul.

Tütengil'in bu kitapçığı, T.M.G.T.'da 22 Ocak 1966'da yapılan konuşmanın metnidir.

Köy sorunu ve gençlik konusunu üç ana bölümde alan Tütengil, ilk bölümde "Köy" ve "Gençlik" kavramları üzerinde durmuştur. Köy kavramını demografik açıdan ve toplumbilimsel açılarından inceleyerek şu görüşe ulaşmaktadır: "Türkiye'de benzeri az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, köyden şehire doğru akımlar büyük şehirlerin etrafını çepeçevre saran köy yaşayışlı bir takım yerleşme noktalarını ortaya çıkarmaktadır." Gençlik kavramı ise genelde tanımlanarak gençlerin köy sorunu karşısındaki görevleri belirlenmektedir. Bu görevler: "Gençlerin köy sorunlarını öğrenmesi ve tanıması", "Kazanılan bilgileri başkalarına duyurmak ve tanıtmak", Gençliğin Baskı grubu oluşturması", "Örnek çözüm yollarını göstermek" ve "Köy gençliği ile iş birliği" olarak belirtilmiştir. Kitapta daha sonra ise, "Köye Hizmet", "Köy Kalkınması" konularına ve bazı örneklerle yer verilmektedir.

1968, *Ağrı Dağındaki Horoz (Derlemeler)*, Çan Yayınları: 48, İstanbul.

Kitap, Tütengil'in 1955-1962 yıllarında "Dünya" ve "Vatan" gazetelerinde, 1965-1968 Yılları arasında da "Yeni Ufuklar" dergisinde yayınlanmış olan makalelerinin bir derlemesidir. Üç bölümden oluşan kitabın "Yolun Yarısı" başlıklı ilk bölümünde, "Yolun yarısı, Dil Davasının Dayanakları" Nurullah Ataç'ı Anlamak, İmzalı Kitap Üzerine, Efendilik-Savaşı Uğruna, "T.C."nin Altındaki Tuğralar, Ka-

ramandaki Tören ve Türkçeniz, İki Kıyı Arasında, Kurulacak Köprüler, İkili Yapılar gibi makeleler yer almaktadır. Özellikle, "İkili Yapılar" adlı makalede az gelişmiş topluma özgü nitelikler üzerinde durulmaktadır. Okuma Bayramı dalı ikinci bölümde "İyi Öğretmen Yetiştirmek, Köy Enstitülerinden Ne Kaldı? Atatürk ve Doğu Üniversitesi, Okulların Verimi Meselesi, Yolunu Gözlediğimiz Aydın, Çevreyle Savaş ve Aydınların Yenilgisi gibi makaleler yer almaktadır. Üçüncü bölümde, Sarı Limonlar, Büyük Şehire Gelen Köylüler, Siyaset ve Ahlak, Ağrı Dağındaki Horoz, gibi makaleler yer almaktadır.

1969, "Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği 1877-1967, İ. Ü. İktisat Fak. Gazetecilik Enstitüsü Yay. No: 11, İstanbul.

İngiltere'de yayımlanmış olan Türk gazetelerine ilişkin çalışmanın giriş bölümünde, "Türkiye Dışı Türk Gazeteciliği" üzerinde durularak niçin İngiltere'nin seçildiği açıklanmaktadır. Daha sonra, gazeteleri değerlendirmede izlenecek teknik konusunda önerilen monografik çalışmanın boyutları belirlenmekte ve izlenen yol açıklanmaktadır.

"Siyasi Örgütlenme ve Türkiye Dışı Gazeteciliğimiz" konusu tartışıldıktan sonra ise, "İngiltere'de Yayınlanan Türkçe Gazete ve Dergiler tek tek incelenmektedir. Çalışmanın diğer bölümlerinde ise "İngiltere'de Türkçe Basın", İngiltere Modeli, Ortaklaşa Yayınlar ve Basın hayatında Türk - İngiliz İlişkileri" adlı bölümler ve "Bibliyografya" yer almaktadır. Kitap, daha önce, İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Talebe Derneğince, 1965 ve 1966 yıllarında, iki kez teksir biçiminde çoğaltılarak yayımlanmıştı.

1969, *Türkiye'de Köy Sorunu*, Kitaş Yayınları Bilim Dizisi: 3, İstanbul.

Tütengil, bu çalışması için, "Türkiye'de Köy Sorunu adını taşıyan bu kitap, 1950-1969 yıllarında köy üzerine yazdıklarımın büyük çoğunluğunu bir araya getiriyor" demektedir.

Kitapda, "Köyden", "Köylü Yaşayışında Değişmeler", "Türkiye'de Köyden Şehire Ailenin Doğurduğu Eğitim Meseleleri", "Köy Kalkınmasının Bazı İlkeleri", "Sosyal Bir Yapı Olarak Türkiye'de Köy Meseleleri", "Toplum Kalkınması ve Türkiye", "İstanbul'a Gelen

Köylüler” ve Türkiye’de Köy Sorunu” gibi makaleler yer almaktadır.

1969, *Sosyal İlimlerde Araştırma ve Metod*, İ. Ü. İktisat Fak. Yayını; no: 249, İstanbul.

Tütengil’in araştırmaya ilişkin görüşleri ile yöntem konusundaki anlayışını sergileyen çalışmanın “Giriş” bölümünde temel kavramlar açıklanarak, “Üniversite ve Araştırma”, “Araştırmacı İhtiyacı” konularını incelendikten sonra “Seçme Metodoloji Bibliyografyası” sunulmaktadır. “Temel Kaynaklar ve Başvurma Kitapları” ayrıca topluca verilmektedir.

“Yöntem Konusunda Genel Görüşler” başlığı altında; F. Bacon, R. Descartes, A. Comte, F. Le Play, K. Marx ve E. Durkheim incelenmektedir. “Başlıca Yöntemler ve Araştırma Örnekleri” bölümünde ise; Örnekleme Yöntemi, monografi yöntemi, istatistik yöntemi ve öteki yöntemler gibi konular yer almaktadır. “Araştırmanın Yürütülmesi ve Yazılması”na ilişkin bölüm ve bazı “Ekler” ile çalışma sonuçlanmaktadır. Kitap, daha önce, 1968’de teksir biçiminde yayımlandığı gibi; 1971, 1975 ve 1978 yıllarında yeni baskıları da yayıldı.

1971, *Az Gelişmenin Sosyolojisi*, 2. b., Toplum Yayınevi, Ankara.

Az gelişmiş ülkelerin toplumsal yapısı adlı ön çalışmanın yerini alan bu kitap, toplumbilimsel yönden az gelişme olgusunu ve az gelişmiş toplumlar konusunu ele alan temel çalışmalardan biridir.

Tütengil, kitapda; “Konunun Genel Görünümü ve Kapsamı” adlı birinci bölümde, az gelişmenin niteliği, az gelişmeyi etkileyen etmenler, az gelişmiş ülkelerin yer yüzündeki dağılışı ve büyük sanayi öncesi Avrupa ülkeleri ile karşılaştırılması konularına açıklık getirerek, bölgesel az gelişme üzerinde durmaktadır.

İkinci bölümde, “Az gelişmenin ölçüleri ve Türkiye’nin Durumu” başlığı altında; az gelişmenin sosyo-kültürel, ekonomik, sosyal yapı açılarından ölçüleri belirlenmektedir. Daha sonra, az gelişmeyi tanımlamanın güçlüğüne değinilmektedir.

Üçüncü bölümde, konunun “Sosyolojik yönleri ile sosyal yapıda değişiklik gereksinmesi” incelenmektedir. Az gelişmiş toplum yapısını nitelikleri “İki ayrı sistem arasındaki çatışma”, “Çok hızlı içtımai değişimler”, “Karmaşıklık, içiçe girmişlik ve karşılıklı etkilerde

gözülen giriftlik” ve “İktisat dışı sebeplerin önem kazanması” başlıkları altında tartışılmaktadır. Az gelişmiş toplumların ekonomik gelişmelerinin sosyal ve kültürel koşulları ise; “Sanayi-Tarım Tamamlaşması”, “Kısır Döngüler”, “İnsan ve Kalkınmadaki Yeri”, açılarından belirlenmektedir.

Dördüncü bölümde, az gelişmiş toplumların “sosyal yapı sorunları ve Bazı Çözüm yolları” konusu işlenmektedir. Az gelişmiş toplumların yapısal sorunları; nüfus artışı, insangücü sorunları, köyden şehire göç başlıkları altında ele alınmaktadır. Kitap, konuyla ilgili bir kaynakça ve Tütengil’in Yayınlanmış Kitap ve Makalelerini içeren bir kaynakça ile sona ermektedir.

Kitabın ilk basımı, 1970 yılında, İktisat Fakültesi Yayınlarının 272 sayılı kitabı olarak çıkmıştı.

1975, *Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*, Gerçek Yayınevi, 100 Soru da Dizisi, İstanbul.

“1970’ler Türkiye’sinin kır kesimini ele alan bu çalışmanın amacı “geçiş” döneminin sarsıntılarını ve bunalımlarını yaşayan toplumumuzun bir yanını ön plâna çıkarmaktadır.”

“Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları” dört bölümden oluşmaktadır. “Yapı ve işleyiş özellikleri”ni, “Genel Bir Bakış”la gözler önüne koymaya çalışılan Birinci Bölüm’ü, “Sorunlar - Öneriler - Çözümler” adını taşıyan “İkinci Bölüm” izlemektedir. “Üçüncü Bölüm”de ise “Araştırma Sonuçları - Bibliyografya Kaynakları” belirtilmiştir.”

“Türkiye’de Köy Sosyolojisi” diye adlandırılabilen, bizim “Kır Sosyolojisi” denmesini yeğlediğimiz ve daha doğru bulduğumuz bir alana ilişkin olan bu çalışmamız, kendine özgü yapısı ve biçimi içinde “Kırsal Türkiye”yi sergilemektedir.”

1975, *Temeldeki Çatlak*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

“Cumhuriyet’te yayımlanmış olan makale ve denemelerimden oluşan “Temeldeki Çatlak” 1964-1974 yıllarını kapsayan bir derlemedir... Yazıların seçilmesinde kitabın adı, kitaba ad verilmesinde de, toplumsal yaşantımızın her alanında tanıştı olduğumuz çelişkileri yaratan temel gözönünde tutulmuştur.”

Tütengil’e göre, “Çağdaş olan, akılcı olan ve toplum çıkarlarına yönelik bütüncül bir yapıya dönüştürülünceye kadar ikili yapıları

besleyen temeldeki çatlak sürüp gidecektir." Çalışmada yapılan, çelişkileri oluşturan temeli ve izlenmesi gereken doğrultuları ortaya koymak olmuştur.

1975, *Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak*, Varlık Yayınevi, İstanbul.

Kitap yazarın, 1953-1975 yılları arasında Atatürk ve Cumhuriyet Türkiye'si üzerine yayınlanmış yazılarını içermektedir.

Atatürk'ü anlamanın Atatürkçü düşünceyi canlı tutmanın ilk basamağı, Atatürk'ü tamamlamanın da Atatürkçü eylemi geliştirmenin ilk koşulu olduğunu belirten Tütengil, bu kitabı ile Atatürk'ün Düşünce-Eylem bütünlüğü içinde ele alınıp değerlendirilebilmesi için yapıcı düşüncelere ortam hazırlamak amacındadır.

Kitapta birinci bölümde, "Denemeler ve İncelemeler" başlığı altında değişik açılardan Atatürk'le ilgili deneme ve incelemeler yer almaktadır.

"Atatürkçülükle İlgili Sorular ve Yanıtları" adlı ikinci bölümde yazarın 1961-1974 yıllarında Atatürkçülük konusunda görüşlerini içeren anketler bulunmaktadır. "Belgesel Ekler" adlı üçüncü bölümde Bursa Nutku, Devrim Tarihi Öğretimi, Atatürk Enstitüsü konularında Tütengil'in tartışma, araştırma ve önerilerine yer verilmiştir.

1977, *Montesquieu*, 2. bası, Cem Yayınevi, İstanbul.

Kitap, Tütengil'in "Montesquieu'nün Siyasi ve İktisadî Fikirleri" adlı doktora tezinin ikinci basımıdır.

Yazar, "Yeni Basım İçin Sunuş Yazısı" adlı bölümde; kitabın ilk yapısının olduğu gibi korunmuş olduğunu, sadece Fransızca özeti çıkarılarak "Yazılarından Örnekler" bölümünün eklendiğini belirtmiştir. Bunun yanında, 1966'dan bu yana konuyla ilgili yayımların değerlendirildiği, kitabın dilinde sınırlı bir değişikliğin yapıldığı belirtilmiştir.

Kitabın ilk bölümünde, "18. Yüzyıl Fransız Felsefesi ve Montesquieu" işlenmektedir. Sonraki bölümde, "Montesquieu'nün Siyasi Fikirleri" ele alınmakta ve hazırlığı, yöntemi belirlendikten sonra, "Hükümet Şekilleri", "Hükümetin Dayandığı İlkeler", "Hükümetlerin Bozulması", "Hükümetlerin En İyisi", "Siyasi Hürriyet", "Kuvvetler Ayrılığı", "Kölelik Sorunu" ve "Savaş Hakkı" gibi açılardan incelenmektedir.

Montesquieu'nün "İktisadi Fikirleri" ise "Lüks", "Ticaret", "Para ve Kambiyo" gibi konular açısından sergilenmektedir.

"Montesquieu ve Türkiye" konusu ise dördüncü bölümde ele alınmaktadır. Ayrıca, "Montesquieu'nün Eserlerinde Türkiye ve Türkler", "Türkiye'de Montesquieu'nün Etkileri" ile "Siyasi Düşünüş Tarihimizde" ve "İktisadi Düşünüş Tarihimiz"deki etkileri belirtilmekte, "Sonuç"ta genel bir değerlendirme yapılmakta, "Yazılardan Örnekler" sunulmaktadır.

1977, *Prens Lütfullah Dosyası (Vedat Gönyol'la Birlikte)*, Çan Yayınları, İstanbul.

Kitap, "Yakın tarihimizin düşünce ortamında yeri olan Prens Sabahattin'in kardeşi, eylem ve çalışma arkadaşı Prens Lütfullah'ın dünya görüşü, Türkiye üstüne, özellikle Atatürk Devrimine ilişkin yorumlarını" içermektedir. Tütengil ile Gönyol'un ortaklaşa çalışmasında, "Giriş"te Prens Lütfullah tanıtılmaktadır. Tütengil'in 1951'de Paris'de yapmış olduğu görüşme, Mektupları ve çeşitli ekler kitapda yer almaktadır.

B. Makaleler⁴⁴ :

1942, Teşebbüsü Şahsi ve Tevsii Mezuniyet Hakkında Bir İzah, "Değirmen" Dergisi, S: 1, s. 25-27.

Tütengil'in "Cavit Orhan Öz" adını kullandığı Makalede, Prens Sabahattin'in "Teşebbüsü Şahsi adlı yapıtı incelenmektedir. Sabahattin'in çalışması; A - Muktetifin İfadesi (2-5), B - Bir İzah (6-15), C - Teşebbüsü Şahsi (15-20) başlıkları açısından incelenmektedir.

"Muktetifin İfadesi" bölümünde, istibdadın sebebinin "ona katlananların şahsi ve içtimai terbiyesindeki noksan ve zaaf olarak belirlendiği, Teşebbüsü Şahsi eksikliğinden doğacak mahzurlara işaret edildiği" belirtilmektedir.

"Bir İzah" bölümünde, Prens Sabahattin'in istibdat konusuna ilişkin "takibine çalıştığı gayeler" özetlenmektedir.

"Teşebbüsü Şahsi" başlığı altında, P. Sabahattin'in özel girişimciliğin gerekliliğine ilişkin görüşleri verilerek, Türkiye açısından

44) Metin olarak bulunamadığı için bazı makaleler açıklamalı olarak sunulamamıştır.

özel girişim konusu üzerinde durulmakta, Türkiye'de memur, köylü, küçük sanatkâr olanların özel girişimcilikten ayrılan yanları üzerinde aktarmalar yapılarak, Prens Sabahattin'in Türkiye'nin kurtuluş yolunun "Teşebbüsü Şahsi"de olduğu noktası açıklanmaktadır.

1942, Tanrılar ve Ölüler, "Değirmen" Dergisi, S: 2, s. 60-63.

Tütengil'in "Cavit Orhan Öz" adını kullandığı bu makalede, A. Osman Kırksekizoğlu'nun İstanbul'da 1936'da 148 sayfa olarak yayınlanan "Tanrılar ve Ölüler" adlı kitabı incelenmektedir. Kitabın ilk bölümünde, "Göklerdeki Tanrılar", "Büyük Peygamberler" ve "Kıyamet, Tufan" ile "Ölüler" adlı tablolardan meydana geldiği belirtilmektedir. Daha sonra, kitabın "1914 yıllarının ilk aylarında Dünya" adlı önyazısı üzerinde durulmakta, kitabın yazarının savaş için yapılan hazırlıklara ilişkin sözlerinden alıntılar yapılmaktadır. Kitabın diğer tablolarından tek tek alıntılar yapıldıktan sonra ise, kitap, "Kahramanlarını (zamansız bir zaman) içinde konuşuran ütöpik bir çalışma" olarak nitelendirilmektedir. Bunun yanında, Kitabın bir Anadolu çocuğunun kaleminden çıkmış olması sevindirici olarak belirtilmekte, kitabın ütöpik fikirlerini, yazarın gerçeğin verdiği bıkkınlık ve usancı, ideal bir alemin hayaliyle avutmaya çalışmak psikolojisine bağlanmaktadır.

1942, Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat I, "Değirmen" Dergisi, S: 3, s. 87-90.

"İnsan ve Eseri" başlıklı bölümde, İstanbul Darülfünunu müallimlerinden Mehmet İzzet'in, İstanbul Kanaat Kütüphanesi yayını olarak 1923'de 168 sayfa yayınlanan kitabı eleştirilmektedir. Yazar, Cavit Orhan Öz adını kullanmaktadır. Kitap, A. Mukaddeme, B. Methal, C. Birinci kitap, milli hayat maddi ve iktisadi muayyeniyet ile izah eden azariyeler: 1. Milliyet ve ırk, 2. Milliyet ve coğrafi şerait, 3. Milliyet ve coğrafi şerait (Mabad), 4. Milliyet ve İktisat, D. İkinci Kitap : Milli Hayatı ruhi muayyeniyet ile izah eden nazariyeler: 1. Milliyet ve insan, 2. Milli seviye, 3. Milli anane ve tarih, 4. Milli hars ve medeniyet, Netice - Milliyet ve Din bölümlerinden oluşmaktadır. Tütengil, birinci kitapda ele alınan konular açısından ulusal yaşamın açıklanamıyacağı sonucuna varmaktadır. Ayrıca, ikinci kitapda ele alınan öğelerin de tek başına ulusal yaşamı açıklamada yeterli olmayacağı görüşünü ileri sürmektedir.

1943, Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat II, “Değirmen” dergisi, S: 4, s. 119-121.

Tütengil, bu yazısında Mehmet İzzet’in “Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat” adlı kitabına yönelik değerlendirmelerini sürdürmektedir. İlgili kitabın, “Methal” bölümünün geri kalan kısmı kalıntılarla özetlenerek verilmektedir. Bu alıntılarda, Mehmet İzzet’in; millet, vatan kavramına ilişkin görüşleri sergilenmektedir. Tütengil, “Garp metodu ve kafasıyla kendi meselelerimiz üzerinde düşünen mütefekkirin ilk eserinin yaklaştığı mükemmeliyet bizi ne kadar sevindiriyorsa genç denecek bir yaşta ölümü de o nisbette müteessir ediyor” değerlendirmesine ulaşarak eleştirisini bitirmektedir.

Yazar, bu makalesinde ahlâk konusunun önemini belirterek “fa-

ziletli görünmek formülüne uygun bir yaşama metodu takip” eden insan tiplerine değinmekte, bu metodu, “faydaya varan bir görüş, ferdi menfaatler için girilen” bir metod olarak tanımlamaktadır. Ahlaksal yaşamın ideallere göre düzenlendiğine değinen yazar, bunu düzenleyen ögenin fikir - iş sistemi olduğunu belirtmektedir. Makalenin diğer bölümlerinde “fikir safhası” ve “iş safhası” açısından konuyu inceleyen yazar belirli tanımlara ulaşmaktadır.

1943, “İkinci İzah” dolayısıyla Hüseyin Cahit’e bir Soru (I), “Değirmen” Dergisi, S: 9, s. 88-90.

Bu makalede, “Teşebbüsü Şahsi ve Tevsii Mezuniyet Hakkında Bir İzah” adlı P. Sabahattin’in kitabına yapılan eleştirilere devam edilmektedir. Prens Sabahattin’in aynı konuda ikinci açıklamasını içeren kitabı üzerinde durulmaktadır. Eserin, I. Muktetifin İfadesi, II. İnihabat Entrikaları (Hüseyin Cahit Beyin Tanin’de çıkan makalesi), III. P. Sabahattin’in makaleye yanıt olan yazısı gibi bölümlerinde alıntılara ve belirli görüşlere yer verilmektedir.

1943, “İkinci İzah” Dolayısıyla Hüseyin Cahit’e Bir Soru (2), “Değirmen” Dergisi, S: 10, s. 107-109.

Bu makalede, geçen sayıdan devamla, P. Sabahattin’in eseri üzerindeki tartışmalar sürdürülmektedir. Özellikle, Hüseyin Cahit Beyin P. Sabahattin ile ilgili görüşleri eleştirilerek, H. Cahit Bey’e P. Sabahattin’ne ilişkin ithamları üzerinde sorular yöneltilmekte ve bu sorulara açıklık getirilmesi istenmektedir.

1943, Yağmur Bulutları, “*Değirmen*” Dergisi, S: 10, s. 120-121.

Bu yazıda, “Şemsettin Sami, Hayatı ve Eserleri” kitabına bağlı olarak “Şemsettin Sami'nin Arnavutluğu” Konusunu incelemektedir. Ayrıca, makalede ilgili diğer konulara yer vermektedir.

1948, Sabahattin Bey, “*Bilgi*” Dergisi, S: 15, s. 22-25.

Prens Sabahattin'in 30 Haziran 1948'de ölümü üzerine kaleme alınan makalede, Sabahattin ile ilgili biyografik bilgilere yer verilmekte, toplumbilimsel yönden onun Fransız sosyolojisi ekolünden hareket ettiğine değinilerek, Osmanlı İmparatorluğunun kurtuluşuna ilişkin düşüncelerine yer verilmektedir. P. Sabahattin'in yapısal bir değişmeden yana olduğu vurgulanarak, “Cemiyetin bünyesini değiştirmeliyiz. “Tecemmu” şekilden “İnfradi” şekle dönmeliyiz.” görüşün yer verilmektedir. Ayrıca, Sabahattin'in değişme konusundaki görüşlerinin “Türkiye Nasıl Kurtulur?” adlı kitabında yer aldığı belirtilmekte, bu çalışmadan Sabahattin'in “Teşebbüsü Şahsiyi Ferdin hayatına hakim kılmak, istihlak eden yığınlar istihsal edici hale getirilmeli” görüşü aktarılmaktadır.

Tütengil yazısında, P. Sabahattin'in liberalist dünya görüşü üzerinde durarak, onun “Hürriyeti Ebediye” tepesine gömülmek konusundaki isteklerine yer verilmektedir.

1949, Prens Sabahattin (1877-1948), “*Sosyoloji Dergisi*”, S: 4-5, s. 176-220.

Makalede, I. Bölümde, “Tanzimattan 1908'e doğru” başlığı altında, “Batılılaşma” düşüncesinin bir “Dünya Görüşü” olarak gelişmesi verilerek, P. Sabahattin'in batılılaşma hareketi içindeki yeri belirlenmektedir. II. Bölümde, “İçtimai Reform İhtiyacı” konusu üzerinde durularak tarihsel gelişim içinde bu gereksinmenin kökenlerine değinilmektedir. Tütengil daha sonra, Sabahattin'in kişiliği üzerinde durarak, onun I. bölümde “Aile Muhiti” ne ilişkin görüşleri sunulmaktadır. Daha sonra da, “Fikir Hazırlığı”, “Siyasi Aksiyon Gayesi”, “Fikirleri”, “Tatbikine Çalıştığı Gayeler” incelenmektedir. Sosyal bilimler, meslek sosyolojisi, toplumsal yapı, kültür düşüncesi, sosyal durum, okulların kuruluşunun toplumumuzla ilişkileri, konularındaki görüşleri verildikten sonra, P. Sabahattin'in tefsirleri, eylemini durduran engeller, yaşayan taraflar, devamlıları üzerinde durulmaktadır.

1949, Ziya Gökalp'ta Lisan İş'i, "İş" Dergisi, S: 89, s. 25-33.

Dil konusunda, "İçtimai bir uzviyet olan lisan kendi hayatını yaşar, onda ayıklama yapacak ,onu geliştirip genişletecek olan "tepeden inme" emirler değil, sanatçıların, gerçek dilcilerin halk efkârından icazet alacak gayretleridir. "Halka rağmen" yürütüldüğü sanılan bir adımı, bir hareket Devlet zoriyle neşredilne kitap sayfalarında can vermededir." görüşünde olan Tütengil, makalesinde, ölümünün 25. yıl dönümünde Ziya Gökalp'ın dili konusunu incelemektedir.

Gökalp'ı "Milliyetin temelini dilde bulan... sadece nazariyede koyduğu eserlerle aksiyon sahasına da geçen bir içtimaiyatçı" olarak değerlendiren Tütengil, dil açısından da değerlendirmeye yönelmektedir. Gökalp'm "Yeni Hayat", "Kızıl Elma", "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" ve "Türkçülüğün Esasları" adlı kitaplarını dil açısından inceleyen Tütengil, Makalesinde bu kitaplardan alınan örneklere de yer vermektedir.

1950, Köy Enstitüleri İçin Yazılanlar, "Memleketimizde ve Dünyada Kitaplar" Dergisi, S: 6, s. 8.

Tütengil bu bibliyografya çalışmasında Köy Enstitüleri konusunda 1950 yılına kadar yayınlanan kitapları tantıtmaktadır.

1950, Prens Sabahattin Bibliyografyası, "Memleketimizde ve Dünyada Kitaplar" Dergisi, S: 7-8, s. 8.

Tütengil bu kaynakça çalışmasında P. Sabahattin'in eserlerini ve Sabahattin için yazılan yazıları toplu olarak sunmaktadır.

1950, Ziya Gökalp'in Kitapları, "Memleketimizde ve Dünyada Kitaplar", Dergisi, S: 9-10, s. 8.

Bu küçük kapsamlı kaynakça çalışmasında Tütengil, Ziya Gökalp'in Türkçe harflerle basılmış eserlerine yer vermektedir. Ayrıca, Gökalp'la ilgili olarak yapılmış olan çalışmalar da çalışmaya alınmıştır.

1950, Köy Enstitülerinin 10. Yılı, "Yücel" Dergisi, S: 5 (Yeni Seri), s. 23-24.

"Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek" amacıyla açılan köy enstitülerinin kuruluşunun 10. yılında Tütengil, bu olguyu dünü ve yarını açısından ele almaktadır. Enstitülerin, köye öğretmen yetiştirmek için Öğretmen Okulu programı

yanında İş Okulu programına da yöneldiğini belirtmektedir. Daha sonra ise Tütengil, Köy Enstitülerinin 10 yıllık sonucunu sayısal olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, Enstitülerden yetişenlerin toplum içinde yarattıkları ürünler üzerinde durmaktadır. Sonuçta ise, Köy Enstitüsü deneyinin toplumsal ve eğitimsel yönlerden önemli bir aşama olduğunu vurgulamaktadır.

1952, Ziya Gökalp'in İlk Yazıları, "Bilgi" Dergisi, S. 67, s: 11-12.

Makalede, Gökalp'in Diyarbakır'da "Diyarbakır", "Peyman" ve "Dicle" adlı gazetelerde yayınlanmış olan ilk yazıları üzerinde yapılan incelemelerin sonuçları yer almaktadır. Belirtilen bu üç gazete de yayınlanmış olan ilk yazılar yayım yılı, sayı ve günü belirtilerek sunulmaktadır.

1952, Ziya Gökalp ve Kadınlık, "İş" Dergisi, S: 136, s. 78-83.

Gökalp'm 28. ölüm yıl dönümüne ilişkin görüşlerini belirten Tütengil, özellikle Gökalp'm kadınlık konusundaki görüşlerini incelemektedir.

Kadın konusuna, "kadına, erkeğe eşit hakların tanınmasının Cumhuriyet Türkiye'sinin ana dayanakları" oluşu ve son zamanlarda "kadın hakları üzerine, anlayışsız bir zümre zihniyetinin hücumlarının yöneltmiş bulunması" nedeniyle ele aldığını belirten yazar, Gökalp'm bu konudaki görüşlerini ayrıntılı olarak incelemektedir.

1953, Ziya Gökalp'm Bilinmeyen Dört Şiiri, "İş" Dergisi, S: 147, s. 160-161.

İncelemede, Ziya Gökalp'm "Peyman" gazetesinin ilk (47) sayısında yer alan üçü imzalı biri imzasız, "Tevfik Sedat", "Girit", "İran", "Osmanlı Donanması" ve "Ağa kimdir?" adlı şiirlerinde alıntılar yapılmaktadır.

1953, Ziya Gökalp'm Sanılan İki Şiir Hakkında, "Bilgi" Dergisi, S: 76, s. 11-12.

Bilgi Dergisinin "Türk Edebiyat Tarihine Yardım" bölümünde yer alan yazıda, Gökalp'm "Genç Kalemler" Dergisinin 7. sayısında yayınlanan "Türklük", 8. sayısında yayınlanan "Hikaye - Akdenizde - Yirmi Sene Sonra" başlıklı ve Gökalp imzalı şiirlerin Ali Cânib'e ait olduğuna ilişkin savlar ileri sürülmektedir. Fevziye Abdullah

Tansel'in bu konudaki savları eleştirilerek, Ali Cânip Yöntem'den aktarılan verilere dayalı olarak şiirlerin Gökalp'in olmadığı sonucuna varılmaktadır.

1954, İhsaniye Köyü İncelemesi, "*Sosyoloji Dergisi*", S: 9, s. 37-58.

İhsaniye köyüne ilişkin monografik çalışmanın işlendiği makalede, derlenen veriler sunulmaktadır. 1949-50 ders yılında Aksu Köy Enstitüsü öğrencilerinin yaptığı çalışma, köyün monografik niteliklerine ilişkin bilgileri içermektedir. Köyün tarihçesi, yerleşmesi, aile yapısı, kız kaçırma, nüfus, ev içi ve ev dışı yaşam, eğitim, din, folklor, ekonomik yaşam, sağlık, el işleri, yardımlaşma, gibi konular açısından veriler sunulmaktadır.

1954, Ziya Gökalp'm Yazılarında Görülen Değişik İmzalar ve Takma adlar, "*Sosyoloji Dergisi*", S: 9, s. 164-168.

Bu çalışmada, Gökalp'm değişik yazılarında kullandığı imzalar ve takma adlar sunulmaktadır. İmzasız yazıları yanında, "Meclis-i İdare-i Vilayet Kitabından Ziya", "Zabıt Kâtibi Ziyaeddin", "Mehmet Ziya", "Hüseyin Vedat", "Mehmet Mehdi", "Tevfik Sedat", "Mehmet Nail", "Demirtaş", "Celal Sakıp", "Ziya Gökalp" ve "Gök Alp" adlarının bulunduğu yazılarının da olduğu saptanmaktadır.

1954, Ziya Gökalp'm Diyarbakır Gazetelerindeki ilk yazıları, "*Türkiyat Mecmuası*", C: XI, s. 153-156.

Düşünce tarihimizdeki yerinin önemine rağmen Ziya Gökalp'in ilk yazıları hakkında bir değerlendirmeye sahip olmadığımızı belirten Tütengil, bu çalışmasında Gökalp'm "Diyarbakır", "Peyman" ve "Dicle" gazetelerinde çıkan ilk yazılarını ve manzumelerini incelemektedir.

1955, Diyarbakır Çevresindeki Bir Kaç Köyden Kısa Notlar, "*Yenilik*" Dergisi, C: VI, S. 36, s. 17-24.

Güney-Doğu Anadolu'nun önemli bir parçası olan Diyarbakır'da köy gerçeğinin kendine özgü nitelikleri olduğunu belirten Tütengil, Gökalp'm Küçük Mecmua" da yayımlanan bir incelemesine dayanarak onun, bu yöredeki feodalizm üzerinde durarak ,ekonomik ve siyasal feodalizm tanımı yaptığını, orta çağda Avrupa'da raslanan feodalizme siyasal feodalizm adını vererek Diyarbakır çevresindeki

köylerde ekonomik feodlizmin hakim olduğunu belirttiğini açıklamaktadır. Köylerde ağa - köylü ilişkisine değinilerek ağa köyü, ahali köyü ayrımı yapılmaktadır. Tütengil, Gökalp'ın bu değerdendirilmesine dayalı durumun hala geçerli olduğunu belirtmektedir. Tütengil bu yöredeki belli köyleri inceleyerek, öğretmenlerin nitelikleri, traktör yüzünden işsiz kalan ortakçı ve yarıcılarının sayısı, kente göç yoğunluğu gibi konularda belli bir değerdendirme yapmaktadır.

1955, Dr. Adnan Adıvar'ın Fikir Hayatımızdaki Rolü, "*Forum*" Dergisi, S: 33, s. 21-22.

Adıvar'ın 1 Temmuz 1955 de ölümü üzerine yazılan makalede, onun öz geçmişi, bilimsel çalışmaları değerdendirilmektedir. Çalışmaları tanıtıldıktan sonra, Adıvar'ın "akla ve onun eseri olan ilme büyük güven beslediği belirtilerek doğmatik değil, septik, araştırmacı ve arayıcı yanları üzerinde durulmaktadır.

1955, Ziya Gökalp'ın Yeni Harflerle Yayınlanan iKtamları, "*Forum*" Dergisi, S: 37, s. 21-22.

Forum Dergisinin kaynakça bölümünde yer alan yazıda Gökalp'ın yeni yayınlanan kitaplarını okuyucuya duyurmak amacıyla olan Tütengil, Gökalp'ın "Türkçülüğün Esasları", "Kızıl Elma", "Yeni Hayat", "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak", "Altın Işık", "Fırka Nedir?", "Kolsuz Hanım", "İki İbrahim Destanı" adlı eserlerini açıklamalı olarak tanıtılmaktadır.

1956, Keçiler Köyü İncelemesi, "*Sosyoloji Dergisi*" S: 10-11, s. 36-43.

Keçiler Köyü incelemesi Tütengil'in bir monografi çalışmasıdır. Monografi tekniğinin ölçütlerine göre köyün incelendiği çalışmada, köyün ekonomik, toplumsal, kültürel ve diğer özellikleri belirtilmektedir.

1956, Ziya Gökalp Üzerine Notlar, "*Sosyoloji Dergisi*", S: 10-11, s. 101-106.

Kitapta, Gökalp'ın yaşamına ilişkin bir kaç bilgi sunulmakta, arıca Ali Nüzhet Göksel'in 1924 de yazdığı "Olup Biten Şeyler" adlı kitabı incelenerek kitabın Gökalp ile ilgili boşlukları vurgulanmaktadır. Başka bir bölümde bilinmeyen kitapları verildikten sonra, son bölümde Gökalp'ın ölümü konusunda bilgi verilmektedir.

1957, Halk Eğitimimizin Meseleleri, "Forum" Dergisi, S: 73, s. 20-21.

Halk eğitimi konusundaki görüşlerini belirten yazar, yazıda, özellikle, halk eğitiminin uygulanması konusunda öneriler ortaya koymaktadır. Bu konuda belirli uygulama alanları öneren Tütengil, Halk Mektepleri ve Halk Evleri örneklerine değinerek uygulamada ilgili kurumlar arasında iş birliği yapılmasını ortaya koymaktadır.

1959, Türkiye'de Köyden Şehire Akınım Doğurduğu Eğitim Meseleleri, "Pedagoji Cemiyeti, VIII. Eğitim Kongresi, 10-17 Ağustos 1959.

Tütengil, köyden kente göç olgusunun boyutlarına dikkati çekerek, Türkiye'nin gelişme olanaklarına değinmekte ve bu süreç içinde kentleşme olgusunun yerini vurgulamaktadır. Kentleşme olgusu içinde ise eğitimsel bazı sorunları ve geçekonu sorununu irdeleyen Tütengil, alınacak önlemlere ilişkin görüşlerini belirterek çalışmasını sonuçlandırmaktadır.

1959, Hocamız Ernst von Aster, "İş" Dergisi, S: 93, s. 104-105.

İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü mezunu olan C. O. Tütengil'in öğrenci gözüyle, Fakültenin öğretim kadrosunda yer alan E. von Aster'in ölümü üzerine düşüncelerini açıkladığı makalede, Aster'in kişiliği, nitelikleri, üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, felsefe konusundaki görüşleri de kısaca değerlendirilmekte ve Hocanın "Felsefe tarihinde ölüm meselesi" konulu konferansından alıntılar yapılmaktadır.

1960, *L'Evolution de la Condition Agricole en Turquie*, "Sosyoloji Dergisi", S. 15, pp. 48-57, ayırbasımı da var.

Başlığı dilimizde "Türkiye'de Tarımsal Koşulların Değişimi" diye çevrilebilecek olan bu Fransızca bildirinin hazırlanışında Dr. Metin Kutal ile İhsan A. Sönmez'in de katkıları olmuştur. Association Internationale pour le Progrès Social'e Türkiye Bölümü adına sunulan bu notlarda, Türk tarım işçilerinin toplumsal koşullarına da değinilmektedir. "Bildirinin yalnızca Türk ekonomisine ilişkin bölümü dikkate alınmıştır" diye bir not vardır.

1961, Türkiye'de Yola Bağlı İctimai Değişmelerle İlgili Araştırmalar, "İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası", C. XXI, S. 1-4, 20 s., ayırbasımı da var.

İncelemenin baştaftaki özeti şöyle: "...Yolun da büyük bir rol oynadığı Adapazarı şehrinin gelişmesi ve bu gelişmenin çevre köylerindeki yankıları, Silifke dolaylarındaki yol güçlüklerinin içtimai ve iktisadi hayattaki görünüşleri, son olarak da Tarsus'un yaylalarından biri olan Namrun'a yolculuktaki son otuz yıllık gelişmeye bağlanabilecek içtimai değişmeler üzerinde duruldu."

1961, An Important Source of Place Names in Turkey, "VIth International Congress of Onomastic Sciences", München, Band III, pp. 750-752, ayrışmasını da var.

24-28 Ağustos 1958 tarihleri arasında Almanya'nın Münih kentinde toplanmış olan VI. Uluslararası Özeladbilim (Onomastic) Kurultayında okunan İngilizce bildiridir. Tütengil, burada, Türkiye'nin yer adları için önemli bir kaynak olan, İçişleri Bakanlığının çıkarıldığı yer adları kılavuzunu tanıtmaktadır (2 cilt, 1946-47).

1961, Sanayimiz ve Şehirleşme Vetiresi, "İktisat ve Maliye" Dergisi, C: VIII, S: 5, s. 257-261.

Reuter'in 1927, 35 ve 40 sayılarına dayanan, Türkiye'de Kentleşme ile görüşleri değerlendirilmektedir. Tütengil, ayrıca, Aren ve Darkot gibi bilim adamlarının görüşlerine de yer vererek Türkiye'de kentleşme ile sanayileşme arasında belirli ilişkiler kurmaktadır.

1961, Türkiye'de Çeşitli Gazete ve Dergilerle Bölge basını hakkında yapılmış olan Yayınları, "İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası", C: XXI, S: 1-4, s. 350-357.

Tütengil, "Türk basın Tarihi ile ilgili yayınların... toplu bir kaynakçasının olmadığı görüşünden yola çıkarak kendisi bu konuda çıkan yayınlara ilişkin bir kaynakça oluşturmaktadır. Bunun yanında ise çeşitli illerdeki bölge basınına ilişkin bir incelemeye de yönelmektedir.

1962, Köy Kalkınmasını Bazı İlkeleri, "Planlama" Dergisi, S: 2, s. 94-98.

"Köy", "Köylü", "Köycülük" konularında belirli bir açıklama getiren Tütengil, sonra, "Köyü tanımak lüzumu" konusuna değinmekte, ve "Tek yanlı kalkındırma çabalarının yetersizliği"ne açıklık kazandırmaktadır. "Köyü başlı başına bir "birim" olarak almanın yanıltısı olduğunu vurgulayan Tütengil, "Köy kalkınmasının Köy-

şehir ilişkisi bakımından ele alınması lüzumu"na ve "Köyün kalkınmasındaki bütün faktörlerin birlikte ele alınması lüzumuna değinmektedir. Ayrıca, "Bölgesel özelliklerin gerekli kıldığı "önceliklerin tesbiti" ve "Köyü kalkındırma felsefesi" gibi konularda da belirli görüşler sergilenmektedir.

1962, Gecekondu konusunda bazı düşünceler, "*Varlık*" Dergisi, S: 577, s. 7.

Makale, Tütengil'in 1962 yılında, Ankara'da toplanan II İmar Kongresinde yapmış olduğu konuşmadır. Gecekondu sorunu konusunda yapılan görüşmelere ilişkin değerlendirmelerini sergileyen Tütengil, görüşlerini; A. Raporda eksik bulduğum tarafları, B. Katılmadığımız bir nokta. Gerekli saydığımız bir ayırma, ve sonuç bölümleri altında belirtmektedir.

1962, M. Tekinalp'ın Yazı ve Fikir hayatı ile ilgili bir belge, "*Yeni Yayınlar*" Dergisi, C: VII, S: 4, s. 133-134.

M. Tekinalp'ın 2 ekim 1948'de H. Tarık Us'un tertiplelediği 50 Yıllık yazarlar jübilesinde okuduğu kendi yaşamına ve çalışmalarına ilişkin değerlendirmelerini içeren, belge, makalede yer almaktadır. Belgede, Tekinalp'ın düşün ve yazı yaşamı anlatılarak çalışmaları ayrı ayrı açıklanmaktadır.

1962, M. Tekinalp'le ilgili İkinci bir Belge, "*Yeni Yayınlar*" Dergisi, C: VII, S: 6-7, s. 210-211.

Ziya Gökalp'm görüşlerinin temsilcilerinden olan M. Tekinalp'm "Hal Tercümesi" başlığıyla yazmış olduğu Otobiyografisi "belge" niteliğinde okuyucuya açıklanmaktadır.

1962, Sosyoloji tarihimizde Tekinalp "*Varlık*" Dergisi, S: 575, s. 7.

Tütengil, Gökalp okulundan olan Münis Tekinalp'm Sosyoloji tarihimizdeki yeni üzerinde durarak, onun, kısa bir özgeçmişini vermektedir. Sonra ise, Tekinalp'ın "Teşebbüsü Şahsi ve Tevzii Mezuniyet", "Turan", "Ak kurum", "Türkleştirme", "Kemalizm", "Türk Ruhu", "Türkler Bir Ruhu Millî Arıyorlar", "Türkismus und Pantürkismus", "Türklük", "Türk Tiyatrosu", "Türk Matbuatı", "Türkler bu muharebede ne kazanabilir?" gibi eserleri incelenmektedir. Makalede ayrıca Tekinalp'ın ilk adım "Moiz Kohen" olduğu, soyadını

Gökalp'ın Tekinalp olarak değiştirdiği belirtilmekte ve Tekinalp'ın Gökalp ve P. Sabahattin ile ilişkileri üzerinde durulmaktadır.

1963, Türkiye'de Köy ve Aydınların Tutumu, "*Sosyoloji Dergisi*", S: 17, s. 106-118.

19 mart 1964'de Galatasaray Lisesi Konferans salonunda yapılna bir konuşmanın metni olan makalede konu iki bölümde ele alınmıştır. Birinci olarak, Türkiye'de köy ve günümüzdeki görünüşü, ikinci olarak, aydınlarımızın köy karşısındaki tutumları ele alınmıştır. Önce köysel yapıya ilişkin bilgiler veren yazar, sonra, aydınların köye bakış ve tutumları ne olmalıdır? sorusuna yanıt aramaktadır. Bu noktada da köye hizmet için köyde bulunmanın şart olmadığını belirleyerek, "köyde hizmet" konusunda bazı açıklamalar yapmaktadır.

1964, Prof. Carle C. Zimmerman ve Türkiye'nin Bazı İçtimai Meseleleri, "*Sosyoloji Konferansları*", 1962-63 ders yılı, 3. Kitap, s. 115-120, ayrışasını da vardır.

Bu 22. konferans, yazılı olarak verilmiştir. Harvard Üniversitesi Toplumbilim profesörlerinden Carle C. Zimmerman'ın 1963-64 yılında İ. Ü. İktisat Fakültesinde toplumbilim öğretimine katılmasını, Tütengil, çeşitli bakımlardan önemli bir olay saydığını bildirmekle konuşmasına başlar. Onun broşür ve makalelerini bir yana bırakarak, yalnızca kitaplarını, süredizinsel bir sıra içerisinde ele alır. 21 yapıtından 13'ü tanıtılmıştır. Konuşmanın sonunda, Prof. Zimmerman'ın Türkiye için ilginç yanları ile yurdumuzda kaldığı sürece kendisinden yararlanma yollarına kısaca değinilmektedir.

1964, Az Gelişmenin Sebepleri, "*Sosyoloji Konferansları*", 1963-64 ders yılı, 4. Kitap, s. 152-160, ayrışasını da vardır.

Bu 29. konferanstağ Tütengil, üç bölüm içinde, bir ülkenin az gelişmiş olmasının nedenleri üzerinde durur. Baştafta bir giriş özeliğindeki kimi açıklamalardan sonra, az gelişmenin nedenlerini, dört ayrı etken açısından ele alınmaktadır: 1. Coğrafi mevki (doğa koşulları, toprak, iklim, madenler); 2. Irk etkeni (beşeri nedenler); 3. Din etkeni; 4. Tarihsel nedenler. Konuşma, bir kıyaslama ile snoa erdirilmiştir: "Büyük sanayi öncesi Avrupa ülkeleri ile günümüzün az gelişmiş ülkeleri arasında nasıl bir fark vardır? "Ya konuşmacıya göre, bu iki tür ülke arasında, dış görünüş bakımından, bir takım benzerlikler bulunabilir, ki bunlardan üçünü göstermiştir. Bu konuşma-

nın hazırlanmasında, "Az Gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı" (İst., 1962) adlı ders notlarından yararlanılmış, ana kaynaklara ayrıca değinilmemiştir.

1964, Ord. Prof. Dr. G. Kessler'in Sosyoloji tarihimizdeki yeri ve Türkiye'deki yayınlarının Bibliyografyası, "*İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*", C: XXIII, S: 3-4, s. 51-66.

1933-1951 tarihleri arasında İ. Ü. Hukuk, Edebiyat ve İktisat Fakültelerinde sosyoloji öğretimi yapmış olan Kessler'in 1963 yılında ölümü nedeniyle, Tütengil bu makaleyi kaleme almıştır. Tütengil, önce Kessler'in Türkiye'deki sosyoloji öğretimine ve anlayışına ilişkin bir değerlendirme yapmaktadır. Kessler'e göre, sosyoloji ülkenin toplumsal yaşamına hizmet etmelidir. Kessler'in sosyolojisi Durkheim sosyolojisine bir tepki niteliğindedir. Çalışmanın sonunda ise Kessler'in çalışmalarına ilişkin bir kaynakça yer almaktadır. Makalenin Türkçe ayrışması bulunduğu gibi, "Profesör Kessler's islace in Turkish history of sociology and his publications in Turkey" başlığını taşıyan İngilizce özetinin 4 sayfalık ayrışması da vardır.

1965, Ziya Gökalp'in İktisadi Görüşleri, "*Sosyoloji Konferansları*", 5. Kitap, s. 122-141.

Tütengil, bu çalışmasında Gökalp konusundaki incelemelerine bir boyut katarak, onun ekonomik görüşlerini açığa çıkarmaktadır. Gökalp'in incelenen ekonomik görüşleri "Diyarbakir" ve "Peyman" da 1906-1909'da çıkan makalelerine dayalı olarak verilmektedir. Bununla birlikte, "İktisadiyat Mecmuası", "Yeni Mecmua" ve "Küçük Mecmua" da çıkan yazılardan belirli veriler alınmaktadır. Ayrıca, "Türkçülüğün Esasları"nda "İktisadi Türkçülük" bölümünde kavramın açıklandığı belirlenmektedir. Araştırmanın ayrışması da vardır.

1965, Türkiye'nin Sorunları ve Prof. Dr. Fritz Baade, "*İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*", C: XXIV, S: 1-2, s. 109-119.

Yazının amacı, Baade ile Türkiye'nin sorunları arasında düşünce bağlarını ortaya koymaktır. Makalede önce, Baade'nin yaşamı, düşünceleri ve yapmış olduğu çalışmaları işlenmektedir. Baade'nin Türkiye ile olan ilişkileri, görüşleri ve sorunlara ilişkin çözüm önerileri sergilenmektedir. Yazının ayrışması da yapılmıştır.

1965, Ziya Gökalp'ın İlk Yazıları, "İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası", C: XXIV, S: 1-2, s. 145-154.

Ziya Gökalp'e ilişkin bir değerlendirme yapıldıktan sonra, onun Londra'da yayınlanan "Muhbir" gazetesinde, "Diyarbakir" gazetesinde ve "Peyman" gazetesinde çıkan yazılarına dayalı olarak ilk yazıları incelenmektedir.

1966, Taşra Gazeteciliği, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul.

Tütengil, bu çalışmasında, Türkiye'de Taşra gazeteciliği olgusuna eğilmektedir. Özellikle, bölge gazeteciliğinin kendine özgü boyutlarının sergilenmesi bu konudaki örneklerle desteklenmektedir. Bildirinin ayrıbasımı da vardır (12 s.).

1966, Sosyal bir yapı olarak Türkiye'de Köy ve meseleleri, "İ.T. Ü. Şehircilik Konferansları 1963-1964 Yaz Yarıyılı", s. 125-137.

"Köyün tanımı" ile işe başlayan Tütengil, sonraki bölümde, "945-1960 yılları arasında Türk köyleri üzerine bir kıyaslama ve bundan çıkarılan sonuçlar"ı sunmakta ve sonuçta da "Meseleler ve çözüm yolları" sergilenmektedir.

1966, İstanbul Köyleri ve Köy Kalkınma komitesi çalışmaları, "Sosyoloji Konferansları", 6. kitap, s. 106-118.

İstanbul köylerinde toplum kalkınması çalışmalarının incelendiği makalede, önce, İstanbul köylerine ilişkin yapısal veriler sunulmaktadır. Daha sonra "İstatistik metodu ile 1945 ve 1960 yılları için İstanbul köyleri hakkında elde edilen bilgilerden..." belirli sonuçlara varılmaktadır. Bu verilerin monografilerle tamamlanması gereğine değinildikten sonra, bu konuda yapılmış olan monografik çalışmalara değinilmektedir. Son bölümde de İstanbul köylerinde yapılan Köy Kalkınma Komiteleri çalışmalarına yer verilmektedir. Makalenin ayrıbasımı da vardır.

1966, Türkçede ilk iktisat kitabı konusu ve yeni bir eser üzerine notlar, "İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası", C: XXV, S: 1-2, s. 141-150.

Türkçede ilk iktisat kitabının Mehmet Cahit'in 1899'da yayınlanan "İlm-i İktisat" kitabı olduğunu belirten Tütengil, fakat, Charles Wells'in Türkçe olarak yazdığı, İngiltere'de 1860'ta yayınlan-

miş olan “İlm-i Tedbir-i Milk” kitabının araştırmacıların gözünden kaçmış oldu,unu vurgulamaktadır. Çalışmada Wells'n bu kitabına ilişkin incelemelerle, kitabın British Museum'dan alınan 4 sayfalık fotokopisi de yer almaktadır. Araştırmanın ayrıbasını da vardır.

1966, Türkiye'de Yerleşme Düzeninde Tabiat ve Ulaştırma, “Mimarlık” Dergisi, S: 37, s. 39-42.

Makalenin başlangıcında, kuramsal düzeyde, yerleşme olgusu ev insan - doğa ilişkisi üzerinde durulmaktadır. İnsanlığın gelişmesinde toprağa yerleşmenin bir dönüm noktası olduğu belirtilerek, köy ve kent yerleşmelerinin gelişimi üzerinde durulmaktadır. Daha sonra konu Türkiye açısından, “Yerleşme Noktaları” sayısı, “Tabiat ve yerleşme” ile “Ulaştırma ve yerleşme” başlıkları altında incelenmektedir.

1968, Adapazarı'na Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması, “Sosyoloji Konferansları”, 7. Kitap, s. 105-141 (Oğuz Arı ile Birlikte).

Sakarya ilinin toplumsal, ekonomik kültürel yönlerini ele alan bir araştırma bütünlüğü içinde, il merkezi olan Adapazarı'na göç ve çalışma yaşamına uyum konusunun ele alındığı çalışmada, konu bir uygulamadan elde edilen verilerle incelenmektedir. “Giriş”te araştırmanın kuramsal çerçevesi sergilenmektedir. “Metod” bölümünde, “Araştırmanın yapıldığı yer ve örnek grup”, “Sonuçların hesaplanması” ve “Başlıca Sorular” üzerinde durulmaktadır.

Ayrıca, soruların dayandığı temel kavramlar (Köyün itiş - şehrin çekişi, Göçü etkileyen diğer faktörler, Şehirdeki meskenler, Ulaştırma kolaylıkları, Köy ve kasaba ile haberleşme, sıçrama noktaları, Yeni sosyal çevreye intibak ile şehirde yerleşme, gedik, işyerine intibak) tanımlanmaktadır. “Araştırmanın hipotezleri” verildikten sonra, araştırma sonucunda elde edilen veriler, bu hipotezlerin doğrulanmasına yönelik olarak sergilenmekte ve bir değerlendirme yapılmaktadır.

1968, Türkiye'de Bölge Gazeteciliği, “Anadolu Basını Semineri”, s. 145-162.

Türkiye'de bölge gazeteciliği konusu, basın tarihinin önemli bir yanı olarak ele alınmaktadır. Yerel gazetelerin içinde olduğu koşullara bir açıklık getiren Tütengil, gazetecilik içinde bölge gazeteci-

liğin yerini saptamaktadır. Ayrıca, ileriye dönük olarak bölge gazeteciliğinin sorunlarına değinmekte ve geleceği üzerine değerlendirmeler yapmaktadır. İncelemenin ayrışması da yapılmıştır.

1968, İstanbul'a Göç ve Çalışma Hayatına intibak araştırması, "İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası", C: XXV, S: 4, s. 44-86 (Oğuz Arı ile birlikte).

Köyden kente göç ve çalışma yaşamına uyum konusunun İstanbul açısından ele alındığı çalışmada, olayı doğuran nedenler ve kentte çalışmaya alışmanın oluşturduğu sorunlar birlikte ele alınmıştır. Çalışmada, "Temel Görüşler" kuramsal çerçeveyi belirleyecek bir içerikte sergilenmiştir.

Araştırmanın yöntemi ise, "Araştırmanın yapıldığı yer" ve örnek grup "Döküm ve sorular" açılarından incelenmektedir. Sorular da Adapazarı araştırmasında kullanılan çerçeveden yola çıkılarak aynı kavramlara dayalı bir düzeyde saptanmaktadır. Çalışmada elde edilen veriler tablolar yoluyla sergilenerek bir değerlendirmeye ulaşılmaktadır. Araştırmanın ayrışması da vardır.

1968, İstanbul Üniversitesinde Sosyoloji Öğretimi ve Ziya Gökalp, "Sosyoloji Dergisi", S: 19-20, s. 274-279.

Tütengil, Çalışmasında Türkiye'de ilk sosyoloji eğitiminin 1910'da Selanik Sultani Mektebinde Ziya Gökalp tarafından başlatıldığını belirtmektedir. Ayrıca, İstanbul Üniversitesinde sosyoloji eğitiminin gelişiminde de Gökalp'in payı olduğu vurgulanmaktadır. Bu arada Gökalp'm sosyoloji anlayışına da değinen yazar, Gökalp sosyolojisinde Durkheim sosyolojisinin yeri açıklanmaktadır. Gökalp'e göre sosyoloji içtimai vakıalar ilmidir. Tütengil bunun yanında, bugün İktisat, Hukuk ve Edebiyat Fakültelerinde yapılan sosyoloji eğitimine değinerek belirli eleştiriler getirmektedir.

1968, Sakarya basımı, "İ. Ü. İkt. Fak. Sosyoloji Konferansları", 7. Kitap, s. 267-288

Çalışmasında daha çok Sakarya'da çıkan gazeteler üzerine eğilen Tütengil, "Giriş" de genel yaklaşımını ortaya koymaktadır. "Milli basın, Bölge basımı, Mahalli basın" ayrımlarıyla Türk basımı incelenmektedir. Bu ayrım da yola çıkılarak Sakarya basımı "yerel basın" olarak ele alınmaktadır. İkinci bölümde çalışmanın dayan-

lığı "Kaynaklar" ya da incelenen gazeteler tanıtılmaktadır. "Adapazarı'nda basının başlangıçları" ele alındıktan sonra, "Başlangıcından günümüze kadar Sakarya Vilayetinde yayınlanmış olan Gazete ve Dergiler" yayın yıllarına göre tanıtılmaktadır. Bu arada da Sakaryanın Toplumsal değişmesinin incelenebilmesi için gazetelere de bakılması gereğine değinilmektedir. İncelemenin ayrıbasımı bulunduğu gibi, kitaplaşmış biçimi de vardır.

1970, Türk Halkının Mümeyyiz Vasıfları, *Millî Güvenlik Akademisi*, 14 Ocak 1970, 22 s. (Çoğaltma).

Akademide verilen bir konferansın metni olan çalışmada, "Giriş" bölümünde, "Millet", "Milletlerin Karakterleri" kavramları incelenmektedir. "Türk Halkının Psikolojik özellikleri", "Türk Halkının Entellektüel Özellikleri" ayrı ayrı incelenmektedir. Ayrıca, liderlik konusuna değinildikten sonra, Türkiye'nin toplumsal yapısına ilişkin bilgiler verilmektedir. Çalışmanın son bölümünde "Batılılaşma" konusuna değinilmektedir.

1970, Sosyal yapımla bağlı eğitim ve öğretim sorunları, *Prof. Dr. Refii Şükri Suvla Armağanı*'nda, s. 185-197.

Konu önce, "Eğitim" açısından işlenmektedir. Az gelişmiş toplumlarda eğitimin işlevi "iç evreye uyum" yaratmaktan çok "çevreyi, toplumu değiştirmeye dönük" olduğu belirlenmektedir. Daha sonra ise, "Nüfus yapımız ve yerleşme düzenimiz", "Ortaya çıkan dengesizlikler", "Okur-yazar olmayanlar sorununda yeni kaynak ihtiyacı" ve "Yüksek öğrenim açısından görünüş" konuları incelenerek bir değerlendirme yapılmaktadır. İncelemenin ayrıbasımı da vardır.

1971, Türkiye'nin Sosyo - Ekonomik ve Kültürel Gelişmesi açısından "Küçük Köy" ve "Büyük Şehir" Sorunumuz, *"Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri"*, C: I, s. 533-554.

Tütengil, giriş bölümünde, yerleşme noktalarının nüfus ve yönetim ölçütlerine göre ayırımını yapmaktadır. Bu açıdan Türkiye'de "Küçük köy yerleşmeleri" ile "Büyük Şehirler" olgusunun boyutlarını tanımlamaktadır. Araştırmanın ayrıbasımı da bulunmaktadır (22 s.). Ayhan Tütengil'in İngilizce çevirisinin ayrıbasımı ise, şu başlığı aşır "Small villafe" and "Large City" problems regarding socio-economic and cultural development of Turkey" (483-508).

1971, Az Gelişmiş Ülkeler ve gelişme iktisadı konularındaki Türkçe Kitaplar ve yazılar bibliyografyası, "İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası", C: XXVIII, S: 1-4, s. 197-235.

Bibliyografya çalışması dört bölümden oluşmaktadır: I. Kitaplar, II, Dergi ve gazetelerden seçmeler, III. Kollektif yayınlarda yer alan incelemeler, IV. Tanrılar Dergi ve Konferans Koleksiyonlarındaki Yazılar. Bu bölümler altında az gelişmiş ülkelerle ve gelişme ekonomisi ile ilgili Türkçe yayınlar topluca sunulmaktadır. Kaynakçanın ayrışmasını da yapmıştır (39 s.).

1972, 1970 Genel Nüfus Sayımına ilk Yaklaşımlar, "İktisat ve Maliye" Dergisi, C: XIX, S: 159-162.

Tütengil, İstatistik Enstitüsünün geçici sonuçları ile % 1 örnekleme sonuçları üzerinden genel nüfus sayımı sonuçlarını değerlendirmektedir.

1972, Tarım Topraklarının Dağıtımı ve Diyarbakır Örneği, "İktisat ve Maliye" Dergisi, C: XIX, S: 8, s. 333-336.

Makalede, 1963 Tarım sayımı ile 1970 Tarım sayımı geçici sonuçları karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Önce, tarım topraklarının dağılımı Türkiye ölçeğinde değerlendirilmektedir. 16.7 milyon hektar tarım toprağını 3.1 milyon ailenin işlediği belirtilmektedir. Daha sonra da "Diyarbakır'ın Toprak Sorunları" üzerinde durulmaktadır. Toprak dağılımı açısından konuya eğilen Tütengil, dağılımı; aileler, ilçeler toprak büyüklüğü ölçütleri açısından sergilemektedir.

1975, Mustafa Kemal Üzğisi, "Türk Dili" Dergisi, S: 290, s. 610-613.

"Ulusal Kurtuluş Savaşımızın tarihe armağan ettiği Mustafa Kemal Çizgisi aradan yıllar geçtikçe yeni boyutlar kazanıyor. Çığır açıcı yanı, başkaldırdıkça güzel ürünlerini veren ulus gülleri gibi, dünyamızın çeşitli kesimlerinde tarihe yeni sayfalar ekliyor. Böylece, Dünyanın dört bir köşesinde tanık olduğumuz bağımsızlık savaşlarında Mustafa Kemal Çizgisi belirginlik kazanmakta, başka bir deyişle, yirminci yüz yılın niteliğini ortaya koyan tarihsel parıltı bütün görkemiyle dünyamızı aydınlatmaktadır." görüşünde olan Tütengil, Mustafa Kemal Çizgisinin çıkış noktasını "...koşullar ne denli ağır

olursa olsun, en büyük güçlerin ve zenginlerin temsilcisi düşmana, onun işbirlikçilerine karşı bağımsızlığı elde etmek için başkaldırma..." belirlemektedir. Başkaldırmadaki amacın tam bağımsızlık olduğuna değinen Tütengil, bütüncül bir bağımsızlık anlayışını sergilemektedir. Mustafa Kemal Çizgisinin "öğreti planında eksik kalan yanının olduğunu, bununla ilgili Atatürk'ün görüşlerini veren Tütengil, "Kadro" hareketinin niteliğini bu açıdan belirlemektedir. "Yarı sömürgecilikten ulusal kurtuluş hareketlerine geçişi simgeleyen Mustafa Kemal çizgisinin düşünürü yeni kuşaklardan araması, belki de onun hem talihi hem de talihsizliğidir." değerlendirmesiyle Tütengil önemli bir noktayı vurgulamaktadır.

1976, 2000 yılına çeyrek kala 1975'ler Türkiye'si ve Gelişme doğrultusu, "*Varlık Yıllığı 1976*", s. 155-172.

Tütengil, 1975'ler Türkiye'sinde "dün ve bugün bilgisinden yola çıkarak eldeki verileri ve gelişme eğilimlerini güvenilir tahmin yöntemleriyle yarma yansıtıyor." Yaklaşımını sergiledikten sonra, "Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve kültürel kökenlerini bazı sorunlarını olanaklar ölçüsünde sayılarla dile getirip, 2000 yılına doğru uzanan gelişme olasılıklarını" belirtmektedir. Bunu "Basın ve yayın hayatı", "Yollarda kol gezen ölüm", "Seçimden seçime", "Seçim sonuçları ve Nüfusumuzun geleceği", "Bugünden yarına doğru", "1975'ten 2000 yılına" ile "2000 Yılı'nın Dünyası" başlıkları altında incelemektedir. Tütengil, "Öyle görünüyor ki insanlık bir yol ayırımına doğru ilerlemektedir: Ya bilimin ve teknolojinin bütün olanakları ırk, din, ulus farkı gözetmeksizin bütün insanların mutluluğu için harcanacak, yüzyıllardır özlenen sürekli barış ve refah çağı gerçekleştirilecektir; Ya da, dünyaya egemen olmak ve bütün kaynakları eline geçirmek isteyen ideolojik bir egoizme yol açacak, atom savaşıyla yeryüzünü, yeneden başlangıç noktasına, yani "sessiz dünya" ya dönüştürecekler." değerlendirmesini yapmaktadır.

Sonuçta da "Biz, büyük bir iyimserlikle "akıl yolu" nun tutulacağına ve yaşitlarımızla birlikte ulaşmayı istediğimiz 2000 yılının insanlığa barış ve mutluluk getireceğine inanıyoruz." dileğiyle Tütengil yazısını bitirmektedir.

1977, Bir Türk Tecrübesi: Köy Enstitüleri, "*İ. Ü. Hukuk Fak. İdari İlimler Enstitüsü Onar Armağanı*", s. 915-929.

1973'ler Türkiye'sinin toplumsal yapısını belirleyen Tütengil, "Böyle bir ortamda, kalkınmanın ve çağdaşlaşmanın itici gücü olarak kabul edilen eğitimin kırsal alanlarda hızla yayılması" açısından Köy Enstitüleri konusuna eğilmektedir. Köy Enstitülerinin yaşamını, 1. Deney evresi (1937-1940), 2. Örgütlenme ve gelişme evresi (1940-1946), 3. Değişiklik evresi (1947-1950), 4. Geriye dönüş evresi ve kapanış (1950-1953) gibi dört evreye ayıran Tütengil, daha sonra, "Köy Enstitülerinin Nitelikleri ve Etkileri" üzerinde durmakta ve "sonuç"ta "Köy Enstitüleri olgusu üzerine bir değerlendirme yapmaktadır.

1977, Türkiye Üzerine Sayılar, Düşünceler ve Yorumlar, "Varlık Yıllığı 1977" s. 159-176.

Tütengil bu çalışmasında, "1975 nüfus sayımı", "Bazı Çağrışımlar", "1976 Türkiye'sinden", "Türk soyu", "Kutsal Yön ve ikili teşkilât", "Turan Taktiği", "Kutr Motifi", "Beylik gururu", "Sosyal Değişmenin istikameti", "Gökalp ve Turan Fikri", "İnkilabın Şartları", "Tabii Lider", "Mezhep İhtilafları", ile "Ekonomik Göstergelerin Söyledikleri" konuları açılardan Türkiye'ye ilişkin belirlemelerine yer vermektedir.

1977, Bölgesel az gelişme ve bölgeler-arası dengesizlik Sorunu, "Sosyoloji Konferansları", 15. Kitap, s. 1-4.

Az gelişme" dediğimiz çok boyutlu olayın "bölge" ölçeğinde gözlenmesi, "Bölgesel az gelişme adımı taşımakta, böylece, "az gelişmiş ülkelerin" yanı sıra bir de "az gelişmiş bölgeler" ortaya çıkmaktadır." diyen Tütengil, bu konuda genel bir çerçeve oluşturmaktadır. "Bölge", "Toplumsal doku farkı", "Coğrafyadan gelen fiziki tecrit" gibi kavramlara da açıklık getiren Tütengil, bölgesel az gelişme olgusunu irdelemede bir "model" geliştirmektedir. Bu model açısından "Türkiye'de duruma" bakmakta, "1920-1972 dönemi çalışmaları"ni sergileyerek bir "Sonuç"a ulaşmaktadır.

1977, Hilmi Ziya Ülken'in Anısına, "Sosyoloji Konferanslar.", 15. kitap, s. 111-120.

Bu yazı, Ülken'in 5 Haziran 1974'te ölümü üzerine İstanbul Rad-yosunun hazırladığı bir programda yer alan konuşmaları içermektedir. Konuşmaya Tütengil yanında, H. V. Eralp, C. Tanyol, S. K. Yet-

kin ve B. Arıl katılmışlardır. Tütengil, burada, Ülken'in kişiliği, eserleri ve toplumbilime ilişkin görüşleri üzerinde durmaktadır.

1977, Hilmi Ziya Ülken'in Çıkardığı Dergiler ve Bu Dergilerde Yaptığı yayınlar, "I. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası", C: 34, (1974-1975), S: 1-4, s. 161-172.

Bu incelemede, Ülken'in yaşamı boyunca çıkarmış olduğu dergiler belirlenmekte ve bu dergilerde onun çıkmış olan yazıları sistematik olarak sunulmaktadır. Bu yazılara ilişkin bir değerlendirme de yapan Tütengil, çalışmanın başlangıç olduğuna değinerek "Hilmi Ziya Ülken Bibliyografyası"nın tamamlanması yardımcı olmak istediğini belirtmektedir.

1977, Okuyucu Beğenisi Neye Dayanıyor? (1), "Milliyet Sanat Dergisi", S: 227, s. 4-6.

Tütengil, "Okuyucu beğenisi ortaklaşa bir ilgi olarak belirlemekte, çoğu kez yazarla eseri arasında bir çağrışım, bir özdeşleşme meydana getirmekle kalmayıp, kuşaklar aarsıdna da el değiştiren bir nitelik kazanmaktadır. Zamanla "ortak beğeni" özelliği kazanan, başka bir deyişle bireysellikten toplumsallığa doğru uzanan bir değerlendirme hangi özelliklerden kaynaklanıyor? Esere ve yazara ilişkin nedenler mi, yoksa "Zaman"a ve "çevre koşullarına bağlı öğeler mi bu değerlendirmede rol oynuyor?" amacından yola çıkarak, kapsamı edebi eserler olarak belirleyip, saptadığı yazarlara belirli sorular yöneltmekte ve bir değerlendirme yapmaktadır. Bu yazıda, "Reşat Nuri'nin "Çalıkuşu Romanı", "Yakup Kadri'nin Yaban"ı, "Halide Edip'in Sinekli Bakkal"ı üzerinde durulmaktadır.

1977, Okuyucu Beğenisi Neye Dayanıyor (2), "Milliyet Sanat Dergisi", S: 228, s. 14-16 ve 33.

Tütengil bu incelemesinde, aynı yolla, "Yaşar Kemal'in "İnce Memed'i", "Fakir Baykurt'un "Tırpan'ı", "Aziz Nesin'in Zübük'ü" ile ozanlardan "Attila İlhan", "Ahmed Arif" ve "Hasan Hüseyin" üzerinde durmaktadır. Anılan yazar ve ozanların görüşlerine yer vermektedir. İncelemesi sonucunda, okuyucu beğenisinde, "I. eserin özüne ve yazarın kişiliğine ilişkin nedenler, II. "Zaman" etkenine bağlı öğeler, III. Okuru da içine alan "Çevre" koşullarına bağlı değerlendirme etkenleri"nin rol oynadığı görüşüne ulaşmaktadır.

1978, Kültür ve Sanatta Kurumlaşma, "Milliyet Sanat Dergisi", S: 262, s. 17.

Tütengil makalede, Ecevit Hükümeti döneminde Kültür Bakanlığı'nın oluşmasını kültür ve sanatta kurumlaşma yönünden değerlendirerek, CHP Parti programını incelemekte, kültürle ilgili ilkeleri hükümet programı ile karşılaştırmaktadır.

1978, Aile ve Evlilik Araştırması Sonuçları I, "*Sosyoloji Konferansları*", 16. Kitap, 16 s., ayrışması da vardır.

"Aile ve Evlilik Anketi"ne dayandırılan bu araştırmanın amacı, İ. Ü. öğrencilerinin aile ve evlilik konusundaki görüşlerini öğrenmektir. Araştırma, örnekleme yöntemiyle yürütülmüş, ana kitleden fakültelere göre % 5 oranında oluşturulan örnek grup, başta cinsiyet olmak üzere, öteki kategoriler de göz önünde tutularak kotalar yoluyla anketçilerce belirlenmiştir. Bir giriş ve 24 sorudan oluşan anket, değerlendirme sırasında, 37 sorulu bir anket formu gibi işlem görmüştür. Araştırmanın sonuçları, toplam yanıtlara göre, 19 çizelge biçiminde, bir genel durum saptaması olarak sunulmuştur. Araştırmanın öteki bölümleri daha yayımlanmamıştır.

1978, Olaylar - yayınlar - haberler, "*Sosyoloji Konferansları*", 16. Kitap, s. 129-136, ayrışması da vardır.

Güncel olaylar, yayınlar ve haberlerin başlıkları şunlardır: Baltacıoğlu'nun ardından; 100. ölüm yılında Ali Suavi (Türker Acar-oğlu'nun "Milliyet Sanat Dergisi"nin 22 Mayıs 1978 tarihli 278. sayısında çıkan Ali Suavi üzerine incelemesine işaret eder); Toplumsal yapı, toplumsal değişme ve gelişme; Düşündürücü bir araştırma (Prof. DRr. Özer Ozankaya'nın "Türk Devrimi ve Yüksek Öğretim Gençliği" adlı incelemesi, Ankara, 1978); İbn Haldun'a ilişkin yeni yayınlar; SBD'nin semineri (Sosyal Bilimler Derneğinin "Türk Topul-munda Kadın" konulu semineri, İst., 16-19 Mayıs 1978); Yerde bir girişim (Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Pedagoji Kür-süsünde bir Baltacıoğlu Belgesi kurulması).

1978, "Türk Harfleri"nin 50. Yılında Bir Durum Değerlendir-mesi, "*Ulusal Kültür*", S. 2, s. 5-10, ayrışması da vardır.

Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler için, Tütengil, yazısının başta-rafında şu yapıtları sahk verir: Sami N. Özerdim, "Harf Devriminin Öyküsü" (Ankara, 1962); M. Şakir Ülkütaşır, "Atatürk ve Harf Dev-rimi" (Ankara, 1973); Agâh S. Levend, "Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri" (Ankara, 1972, 3. basım). Yazar, Atatürk'ün 8/9

Ağustos 1928'de Sarayburnu (Gülhane) parkında yaptığı ünlü konuşmanın iki noktasını anımsatır. Daha sonra, harf devriminin 25. yılında İsmet İnönü ile Nurullah Ataç'ın yaptıkları saptamaların ilginç noktalarını gözler önüne koyar; bu yazılar "Dünya" (9 Ağustos 1953) ile "Ulus" (10 Ağustos 1953) gazetelerinde yayınlanmıştır. Tütengil, 1927-1975 yılları arasında yapılan dokuz nüfus sayımında elde edilen okur-yazar oranlarını bir çizelge biçiminde sunar. 1970 yılında okur-yazar oranı % 55'e dek yükselebilmiştir. "Basımevinin Arap harfli 200 yıllık döneminin 35 binlik kitap birikimine karşılık, Türk harflerinin ilk 50 yılında ülkemizde 185 bin dolaylarında kitap basılmıştır."

1979, Kırsal Yerleşmeler Gençliği ve Sorunları, *14 Mayıs 1979'da Gençlik Sempozyumunda sunulan tebliği*, Ankara, 20 s. (Çoğaltma).

Geçlik konusunda "Çizilmiş olan çerçevelere gereğince "içerik" Kazandırılmadığına" değinen Tütengil, "Genel Görünüm" başlığı altında, gençliğe ilişkin sayısal veriler ve yaklaşımları sergilemektedir. Ayrıca, Kırsal yapı içinde, "Kırsal Kesim Gençliği"nin boyutlarını incelemektedir. Yarının irdelenmesi sonucunda "Çözüm bekleyen Sorunlar" sergilenmektedir.

1979, Bunalmalar Türkiye'si ve Aşılamayan Dönemeçler, "*Varlık Yıllığı 1979*", s. 127-141, ayrıbasımı da vardır.

Ömer Seyfettin'den naklen Ziya Gökalp'm: "Türkiye'de buhran bitmez; biri biterken biri başlar" sözünü anımsatan Tütengil, incelemesini şu ara başlıklarla sunar: Dünya ve biz; İktisat edebiyatı; Tanilli dosyası'na bir yaprak; Basım dünyamızda durum; Pertev Naili Boratav'a saygı; Harf devriminden 50 yıl sonra; Evrenin değişmez yasası: değişme.

1979, Ülken Üzerine Notlar, "*Sosyoloji Konferansları*", 17. Kitap, s. 31-37, ayrıbasımı da vardır.

Bu yazımda Tütengil, rahmetli Prof. Hilmi Ziya Ülken'le ilgili anılarını, değerlendirmelerini verir. Ara başlıkları şöyle: İlk karşılaşma (1940 güz sonlarında); "Ahmediye dokumacıları"; H. V. Eralp ders programını değiştiriyor; Kâğıthane caddesindeki evinde (1944); Fındıkoğlu ile ilişkileri; Dergicilik ve dernekçilik; Atatürk'e sunduğu kitaplar (üçü çeviri olmak üzere, beş kitabı); Yazarlar ve sanatçılar

çevresi; "Sosyolog gözüyle" ("Yeni sabah" gazetesinde bu üst başlıkla yayınladığı makaleler); "Ülken gerçeği" (1901-1974): a) Çok yanlılık, b) Feylesof yaklaşımı, c) Düşüncenin dorukları. Yazı, Hasan Tanrıku'tun 1940 tarihli bir yazısından yapılan bir alıntıyla tamamlanır.

1979, Olaylar-yayınlar-haberler, "*Sosyoloji Konferansları*", 17. Kitap, s. 138-149, ayrışması da vardır.

Güncel olay ve yayımların ara başlıklarını sunuyoruz: Ülken ve Çağdaş düşünce; "Sosyoloji Konferansları" ve Ülken; Kırk yıllık dost (İbrahim Olgun'un ölümü); Hoş geldin "Kadro" (derginin tıpkı basımı dolayısıyla, Ankara, 1978); Gençlik sorunlarına yönelme (Tütengil'in de "Kırsal yerleşmeler gençliği ve sorunları" başlıklı bildirisiyle katıldığı I. Ulusal Gençlik Sorunları Sempozyumu, Ankara, 14-17 Mayıs 1979); 1979 Uluslararası Çocuk Yılı; Tanilli'nin yazgısı ve "Uygarlık Tarihi"; 1971'e doğru (Atatürk'ün doğumunun 100. yılı); Basımevimizin 250. yılı; Türkdogan'ın bir yanlığı (Prof. Dr. Orhan Türkdogan'ın "Çağdaş Türk Sosyolojisi" adlı kitabı, Erzurum, 1977).

1979, H. Z. Ülken'in Ölümünden Sonra Gazete ve Dergilerde Yayınlanan Yazılardan, "*Sosyoloji Konferansları*", 17. Kitap, s. 156-158: Hilmi Ziya Ülken, Tütengil'in bir yazısı, ayrışması da vardır.

Bu yazı, "Cumhuriyet" gazetesinin 20 Haziran 1974 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Ülken'in Tütengil'in dikkatini çeken nitelikleri sayılıp dökülür. Örnekleri çoğaltmak gereğini duymadan, Tütengil, 1936-1963 belirmelerinden kimi sonuçlar çıkarır. Yazara göre, "Geniş bir alana yayılan, üstelik zaman içinde de gelişmeler ve değişmeler gösteren H. Z. Ülken'in karşıt yorumlara açık olduğunu sanmak yanlış olur.

1980, Türkiye'nin "gel-git"leri ve Ufuktaki "Yeni İnsan", "*Varlık Yılı 1980*", s. 108-124.

Varlık yayınevinin Tütengil'in son yazı olduğunu belirttiği (oysa, bundan) sonra "Türk Folklor Araştırmaları" dergisinde İhsan Hincer'in ölümü dolayısıyla yazdığı bir yazısı daha yayınlandı) bu incelemenin ara başlıkları şöyledir: 14 Ekim 1979 ara seçimleri; Liderlerin değerlendirmeleri; Sayıların diliyle biz ve çevremiz; Geride kalan Çocuk Yılı; 1981'e doğru (Atatürk'ün doğumunun 100. yılı);

Tanilli'nin dramı; Şundan-bundan; Harflerin de dili var; Giderayak (Kültür ve Millî Eğitim Bakanlıklarının giderayak yayınladıkları "Çeviri" ve "MEB" adlı dergiler). Tütengil'in son tümcesi şudur: "Hızla oluşmaya başlayan toplum yapısının kendini yenilemeye çalışan insanı sorunlarımıza sağlıklı çözümler getirebilir. Aydınlarımızı ve yöneticilerimizi bekleyen Görev, *yeni insan*'m oluşumuna katkıda bulunmaktır."